

ШЫН

Совет Эвилелинниң Коммунисттик партиязының
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттериниң,
аажылчы чоңнар депутаттарының область Сөвединиң органы

1954 чылда
Уңдөлгөтинен
1954
МАРТ
27
СУББОТА
№ 63 (3000)
ӨРТЭЭ 20 КОП.

Чуртка улустун хереглел чүүлдериниң бүдүрүлгезиниң күштүг
көдүрлүүшкүнүнүн дугайында партия болгаш чазактың салып ту-
рары бүгү улустун сорулгазын күүседиринге бүгү көдээ ажил-
агый бүдүрүлгезиниң үндезини болур тараа ажил-агыйын улам
ыңай сайзырадыры онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.
(СЭКП ТК-ның Пленумунун доктаалындан).

Чуртка тараа бүдүрерин улам ыңай көвүдедириниң дугайында база кур болгаш куруккан черлерни шингээдип алырының дугайында

1954 чылдың февраль 23-те СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткели

Эштер! Совет Эвилелинниң Коммунисттик партиязы
тайбың тургузушкунуң болгаш совет улустун ма-
териалдыг чаагай байдалын улам ыңай бедидериниң
херээнге бодунуң бүгү күштерин берип турар.

Совет эрге-чагырганың туруп келгениниң баштай-
гы хүннеринден эгелээш-ле кажан коммунисттик пар-
тия эргелеп баштаар партия апаргандан бээр, ажил-
агый тургузушкунунуң айтырылглары оң иштиги
политиказының төвүнде туруп турар. ССРЭ-ге
ажыл-агый тургузушкунунуң бүгү делегейге кай-
гамчык улуг ужур-дузалыгын дугайында бистиң ге-
ниалдыг баштычымыс болгаш башкымыс Владимир
Ильич Ленинниң айтышкынын партия кезеде сак-
тып чоруур.

1921 чылда-ла, бистиң улзувус интервентлерни
төпкө дооскаш, тайбың тургузушкунуң иштинин
турда, Ленин бистер ам бүгү делегей болушкуну-
рунның хөгжүлдизинге боттарыстык кол салдары-
стык боттарыстык ажил-агыйны политикавыс-
биле көргүзөр бис деп чутаалаан. «Ол талага
демисел бүгү делегей хемчээлине шилчээ. Бистер
ол сорулганы шиптирелесивиссе, — ынчан бистер
бүгү делегей хемчээлине шуут ылап тирилтипсис ол
болур. Ынчангаш ажил-агый тургузушкунуң ай-
тырылглары биске мырндай-ла онза ужур-дузалыг
болуп турар» деп Владимир Ильич чутаалаан.

Ол өстөрүн чутаалаандан бээр хей чылдар эр-
кен. Совет чурт күчүлүг индустриалдыг-колхозчу
социалисттик күрүне болу берген. Бистиң бурнугаар

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиптирлериниң күүсетинип турарының дугайы

Эштер! Партияның Төп Комитединиң Пленуму
социалисттик индустрияның күчүлүг өзүлдизиниң суу-
ругна эң чоокку ийи—үш чылдык иштинде бистиң
чуртувустун чонунун аш-чем продуктуларына өзүп
турар хереглелдерин четчири-биле хандылар болгаш
чыкк база аш-чем үлөтүрүп чиг-эт-биле хандылар
деп амгы байдалдарда бүгү улустуң эң амдыралчы
сорулганын көдүрүп үндүргөн.

Пленумунун соонда хей эвес шаг-үе эрткен
болгаш Пленумунуң шиптирлериниң күүселдизиниң
тодаргай түндүгүнүн дугайында чутаалаары ам-
даа элек. Эрткен үе болза, кол нургулайында эң
чоокку келир үеде көдээ ажил-агыйның күштүг кө-
дүрүлүүшкүнүн таарымчалык байдалдары болгаш
баштайгы белекелдерин тургузарының үези болган.
Сөөлгү үениң дургунда ол талазы-биле элээн улуг
ажыл кылдырган.

Бистиң бүгү организациаларыстык, бүгү ажил-
дакчыларыстык кичээгенин көдээ ажил-агыйның
көдүрериниң айтырылгларына хаара туттунган. Бис-
тиң кадрларын—стың барык шуптузу салдырган со-
рулгалары сонгаарладып болбазын медегер билген
болгаш оларны херек кырынга боттандылары дээш
демиселди улам-на калбартып турар.

Хоорайның болгаш көдээниң ажилчы чоңарының
ортузуна Пленумунуң шиптирлерин тайылылар-
ының талазы-биле улуг ажилды партия чоруткан.
А ол улуг херек, чүге дээрге, бистиң күрүневис мас-
саларың медегерди-биле күштүг деп Ленин өөр-
еткен. Массалар бүгү-ле чүвени билди, бүгү-ле чүвени
дугайын үнелеп шыдаар апарганда, олар чүге ыч-
чан бүгү-ле чүвеге медегерди-биле баарлар.

Ажил-агыйны угаангыр удуртуп шыдаар мерге-
жилдик кадрлар-биле МТС-терин болгаш колхозтар-
ны быжылгаларың партия бодунуң кол кичээгенин
мөөнүзүн. Сөөлгү айларың дургунда көдээ ажил-
агыйга барып ажилдары-биле үлөтүрдөн болгаш
улус ажил-агыйның өске-даа адырларында, а ол
ышкаш яны-бүрү албан черлеринден 23 муң инже-
нерлерни болгаш техниктерни чоруткан. Машина-
трактор станцияларының удуртуп ажилдакчылары-
ның составы элээн экижээп деп демделеп болур.
Бир эвес Пленум мурнунда МТС-тер директорлары-
ның составына дээди болгаш ортумак эртемниглер
69 хуу турган болза, ам 79 хуу апарган; дээди болгаш
ортумак эртемниг кол инженерлер 36 хуу турган бол-
за, ам 88 хуу апарган.

Амгы үеде МТС-териниң 100 муң ажыг агронома-
ры болгаш зоотехниктери шуут колхозтарга ажил-
дап, көдээ ажил-агый культураларының дүжүтүүн
бедидер болгаш нинтиң мал ажилын хөгжүдөр деп
боттарының дорт херээн кылып туралар.

Техниканы эң долдур болгаш бүдүрүчүлүг ажил-
лап шыдаар аргалыг, мергежилдик доктаамал ме-
ханнизатор кадрлары МТС-терге тургузарын Пленум эң
чугула сорулга кылдыр салган. Ол сорулга-биле
үстүнде айттырган тускай эртемниглерден
ангыда МТС-терниң штаттарыңге 1 миллион
250 муң хире доктаамал ажилчыларны, ооң ишти-
нде 870 муң трактористерни, трактор бригадаларының
187 муң бригадлерин болгаш оларнык дузалакчы-
лары, көдээ ажил-агыйның нарын машиналарының
24 муң машинистерин кириген. Үлөтүрдөн болгаш
улус ажил-агыйның өске-даа адырларында 50
муң хире механизаторлары МТС-терге делир чорут-
кан. Ол кадрлары белекелдизиниң системаның эле
тургускан, фабрика-завод өөрдүлгезиниң хевир-
биле механизация училищелериниң четкизин тур-
гускан.

Көдээ ажил-агыйның материал-техниктиг суурун
быжылгаларың талазы-биле улуг ажил чорутунган
болгаш чорутунуп-даа турар. 1953 чылда көдээ
ажыл-агый нинти угланышкының 139 муң трактор-
лары (15 ат күжүңге шилчелерге), база оон ангы-
да хөөп тарыыр 18 муң тракторлары, 41 муң тараа

шимчээшкыныстың базым бүрүзү бүгү делегей
болушкунунының чорудулгазына ханы саялдыры
чедирип турар.

Көдээ ажил-агыйны улам ыңай көдүрер болгаш
улустун хереглел бараанырының бүдүрүлгезин ун-
гаттылар хемчеглер дугайында СЭКП ТК-ның сен-
тябрь Пленумунуң шиптирлерни база партияның
болгаш чазактың ооң дараазындагы доктаалдары
бүгү совет кижилериниң — ажилчыларының, тараа-
чыларының, интеллигенцияның бир эл-сеткилдиг
чүүлүгүзүңүшкүңү болгаш деткимчезин алган.
Олар бистин чуртувустан дашкаар черлерге база хей
санын үнелээшкынерни хайныктарган. Улус Демо-
кратизмының чурттарының ажилчы чоңары, ка-
питалисттик чурттарда миллион-миллион бөдүүн ки-
жилер ол шиптирлерни тирилтип социализмни чур-
ту дээш сеткил-сагыштың чоргаларыныкы-биле
көрүп туралар. Бүгү делегейни ажилчы чоңары
Совет Эвилелинде улустун чаагай байдалының бур-
жуаз чурттарга бодатынар аргажок ындыг көдүр-
лүүшкүңү херек кырында организастатынып тура-
рын кара-биле көрүп туралар, чүге дээрге, капита-
лизмниң чайлаш чок хоойлузу болза, пролетариат-
тың ядараашкыны болгаш тараачыларының хоюу-
раашкыны болуп турар. Совет чурттуң ажилчы
чоңарының материалдыг чаагай байдалының бол-
гаш культурлук деннелиниң чайгытыш чок өзүдө-
зи бүгү чурттарда бөдүүн кижилериниң социалисттик
тургузугун капиталисттик тургузуган артык күш-
терин улам долдузу-биле үнелээринге дузалап турар.

комбайнырың, 69 муң чүкү автомобильдерин, хер-
зүн болбазырадыр, тарыыр, ажаар база өске-даа
ажылдар кылыр 2 миллион ажыг машиналары бол-
гаш чепсе-херекселдерин алган. Ооң иштинде 1953
чылдың дөртүк кварталында, тодаргайлаарга, Пле-
нумунун соонда совет үлөтүрү көдээ ажил-агыйга 42
муң хире тракторлары (15 ат күжүңге санаарга)
болгаш өске-даа хей-хөй машиналары берген.

Көдээ ажил-агый кыска хуурааның иштинде
ындыг хей санын машиналары алган, ол факт болза,
бистиң социалистик ажил-агыйыстың кайгамчык
улуг болууру аргаларының дугайы, Совет Эвиле-
линниң индустриалдыг күчүзүңүң кайы хире өскө-
нүн дугайын чутаалап турар.

ТК-ның сентябрь Пленумунуң шиптирлерин күү-
седир дээш калбарган демиселге хоорайларың
болгаш үлөтүр төптөриниң кайгамчык улуг ролун
онза күзөл ханышкыны-биле демделеп болур бис.
Бистиң ажилчы аныгымыс болгаш инженер-техник-
тиг интеллигенция колхозчу тараачылар-биле кады
Пленумунуң салган сорулгалары боттарының хан-
дамырында херээ кылдыр хүлээп алганнар. Үлөтү-
р бүдүрүлгелериниң коллективтери көдээ ажил-
агыйга культура болгаш бүдүрүлгө талазы-биле ду-
замчыны күштелдирер-биле чергелештир көдээ-
ге боттарының мун-мун эң хей кижилерин чоруткан.

Ажилчы аныгымыс колхозчу тараачыларының
эвилели көдээ ажил-агыйның чаа көдүрүлүүшкүнү
дээш демиселге улам-на быжыгып турар.
Пленумунуң шиптирлерни партиязы ажилды эле
тургузарын, партиягы удуртулганы колхоз болгаш
совхоз бүдүрүлгезинче чооктулдарын негезн. Ам
МТС-териниң чанында шуут МТС-терге болгаш олар-
ның хандырып турары колхозтарга партиягы-поли-
тиктиг ажилды чорудар ужурлук партия райкомна-
рының секретарылары баштаан инструкторлар бө-
лүктери тургустунуулан.

Сентябрь Пленумунуң шиптирлерин боттанды-
рар дээш калбарган демисел көдээ ажил-агыйга
элээн каш хемчеглерни чорударыңа ам безин эки
түндүлдү көргүзө берген. 1952 чылдың күзүңүде
тарытынганыга бодарга, 1953 чылдың күзүңүде
колхозтарга болгаш совхозтарга 13 миллион гектар
хей ангыс аңдарылазгы болгаш 3,5 миллион гектар
хей кур чер андарылгазы чорутунган. Күзүн тарыыр
культураларың тарылгазы дыка кыска хуурааларда
чорутунган. МТС-тер 1952 чылга бодарга кол-
хозтарда көдээ ажил-агый ажилдары 17 хуу хөйүн
кылган.

Колхозтарың болгаш колхозчуларың материал-
дыг сонургалдын күштелдирер талазы-биле пар-
тиянык болгаш чазактың алган хемчеглери көдээ
ажыл-агыйның мал ажилы, картофель болгаш но-
гаалар бүдүрери дээш ышкаш чугула адырларын
хөгжүдеринге чаагай үр-түңнелди болуп турар.
Ам өзвөш үе-шаг эрткен болгаш ол адырларың
хөгжүлдизинде улуг эргилде дугайын чутаалаар хи-
ре сан-түннер бисте чок болза-даа, ында эгелеп ту-
рар көдүрүлүүшкүнүң демдектери илден. Ол дугай-
ын мындай факт чутаалап турар. Эрткен чылын
продуктулуг малдың баш санының чедип алдынган
эң бедик деннели-биле холбаштыр чазак болза,
мыйыстыг бода малды, хөйүнү болгаш хаваның
баш санын өстүрериниң талазы-биле 1954 чылга
мурнунда доктаатынган планын бедидериниң шип-
тирленип хүлээп алган.

1953 чылда мал ажилын хөгжүдериниң планын
күүсеткениниң үчүдү октябрь 1-де турган байдал-
биле чорутунган. Ол чорук мал кыштагладышкы-
нының эгелээриниң мурнунда күрүнеге эрткен чыл-
дарга бодарга семиртен малдары дыка хөйүн
дужаар болгаш садар органы колхозтарга берген.
Ооң түндүгүн колхозтар продуктулуг эвес болгаш
холутунган малдары күрүнеге дужаарын январьга,
малдың арыптар үезинге чедир саададыр, а оларын

ажаарыңа мал чемин болгаш күш-ажылды бүдү-
рүмчө чок чарыгдар чорундан адырылганнар.

Бир эвес эрткен чылдарда малды дужаары бол-
гаш садары кол нуруузуңа январьга чорутунуп тур-
ган болза, эрткен чылдың декабрьда база бо чылдың
январьда дужаатынган болгаш сатынган мыйыстыг
бода мал 1953 чылдың октябрьда турганнидан бар-
ык-ла үш катап өзвөш болган. Мал кыштагла-
дышкынының эрткен айларында малдың өлүр
чорору бүдүн чартык катап кыздырылган болгаш оон
продуктулуу элээн бедзен.

Эрткен чылдарга бодарга 1953 чылда колхозчу-
ларың, ажилчыларың болгаш албан-хаакчылары-
ның бот өңүзүңде турар малдың баш саны өскөн.
Мурнунда мал чок турган хей-хөй ажил-агыйлар
инектерни, биззалары болгаш шээр малдары тын-
тынып ап эгелей берген. Хуу кижилерде инектерниң
саны 630 муң баш азы 4 хуу өскөн, мыйыстыг бода
малдың бүгү саны 1 миллион 375 муң баш азы 6 хуу
өскөн, хөй болгаш өшкүңүн саны 2 миллион 090 муң
баш азы 12 хуу өскөн, хаваннарның саны 6 миллион
130 муң баш азы 77 хуу өскөн.

1953 чылда эт, сүт, дүк белекээр болгаш садып
алыры оон муруну чылдагы белекелдиниң деннелин
ашкан, харын-даа эт талазы-биле ол бедидиши 13
хуу болуп турар. Ногаалар белекелди бола 1952
чылдың деннелин 22 хуу ажып турар.

Колхозтарың, МТС-терин болгаш совхозтарың
удуртурунда ам-даа болуп турар улуг чептестерниң
дугайын арай соонда чутаалаар мен. Ындыг болза-

Кур болгаш куруккан черлерни шингээдип алыры—тараа бүдүрерин көвүдедириниң улуг курлавыры

Эштер! Тараа ажил-агый болза, бүгү көдээ ажил-
агый бүдүрүлгезиниң үндезин болур деп партияның
Төп Комитединиң сентябрь Пленуму айткан. Та-
раа бүдүрериниң деннели көдээ ажил-агыйның өс-
кө бүгү адырларының хөгжүлдизин шиптирлени-би-
ле тодардыр.

Бистиң чуртувус бодунуң тараага негелдизин
иницизи-биле хандырып турар деп Пленумга демде-
лээ.

Ынчалзажок тараага негелде соксаал чокка өзүп
турар. Сөөлгү чылдарда, кажан бистин чурттувустун
экономиказының быжыкканының, үлөтүрдө болгаш
көдээ ажил-агыйга күш-ажылдың бүдүрүчүлүү
бедзениниң, өртөктерниң чигээниниң түңдүш-биле
херек кырында ажил төлөвири хей катап өскөнини,
чонунуң садып алып аргалык улгатканының, хоорай-
ның-даа, көдээниң-даа ажилчы чоңарының мате-
риалдыг чаагай байдалы көдүрүлгениниң түңдүлү-
дө ам негелде онза күштүг апарган.

Алды удаа чигелдизин түңдүлдө күрүнеңиң
үүрмектеп садар өртөктери 1947 чылда карточка
системаны дүжүреринге чедир турган өртөктер-биле
денээрге 1953 чылда мооң адаанда хемчээлге чи-
гээ: хлебке, макарон кылыгыларың болгаш круппа-
барык-ла үш катап, картофельге болгаш ногаа-
ларга — үштөн хөй катап, кат-чимистерге — 2,6
катап, үнүш үзүңге — 1,8 катап, чигирге — 2,3 ка-
тап, эт продуктуларың болгаш мал саржаанга—
барык-ла үш катап, куш чургузыңа—ийи катап.
Бистиң чуртувуста улустун хереглели канчаар
өзүп, оон структуразы канчаар өскөрлүк база эки-
шип турарының дугайын херечилеп турар чамдык
сан-түннери көргүзөй.

Улустун хереглел бараанырың чоңа садары 1947
ажыл-биле денээрге 1953 чылда мооң адаанда хем-
чээлдерге көвүдүн: хлебке—2,6 катап, оон иштинде
ак хлебке—6-дан хөй катап. Круппа садары 2,4
катап, макарон кылыгыларын—3,6 катап улгаткан.
Эт продуктуларың садары 2,3 катап, мал болгаш
үнүш саржаан—барык 2 катап улгаткан. Чигир са-
дырлары — 1,7 катап, ногаалары—1,5 катап,
кат-чимистерни—3-тен ажыг катап улгаткан.

Чоңа көдээ ажил-агый продуктуларының садып
лаашкыны дайын мурнунда үе-биле денээрге база
дыка улгаткан. 1940 чылга бодарга, 1953 чылда
чоңа эт продуктуларың болгаш мал саржаан 2,5
катап хөйүн, сүт болгаш сүт продуктуларың—барык-
ла ийи катап, үнүш үзүн болгаш өске-даа чөм
үстерин, макарон кылыгыларың болгаш чигирни—
2,5 ажыг катап, кат-чимистерни — ийден ажыг
катап, ногаалары — 1,5 катап хөйүн саткан.

Ынчангаш, мурнунда совет кижилер хереглелин
хөй таварылгаларда бөдүүн хлеб-биле хандыраар
ужурга таваржып турган болза, ам оларнык негел-
дизин улам-на дээди сорттарга шилчип турар апар-
ган. Чигирге, кат-чимистерге болгаш виноградка не-
гелде улгадып турар. Мурнунда ажилчы чоңнар
мал ажилының продуктуларыңа хереглелин кызы-
гаарлаар ужурга таваржып турган болза, ам олар
эйти, саржааны, сүттү, дагаа чургузыны хөйү-биле
хереглээр аргалыг-даа, күзеп-даа туралар. А ол
продуктуларың бүдүрери тараа ажил-агыйның
хөгжүлдизиниң деннелинден хамаардыр.

Мооң учурунда бистиң сорулгавыс болза, тараа
бүдүрерин үзүктел чок көвүдедирин хандыраары бо-
лур. Бистиң чуртувус чыл-бүрү дараазында айткан
чүдүлдери хандырган турар тарааны ажаап алып
ужурлук:

бирээде, хлебке болгаш өске-даа хлеб кылыгы-
ларыңа, ооң иштинде эң эки сорттун далганындаан бы-
жырган кылыгыларга бүгү чонун өзүп турар хере-
глелин бүрүн хандыраар;
ийде, хенертен болур яны-бүрү таварылгаларда
эржежок чугула тарааның күрүне курлавырларың
долдураар;

даа көдээ ажил-агыйны удуртурун эле тургузар та-
лазы-биле партиянык эгелеп кылган баштайгы ба-
зымнары безин бисте ажылатынмаан аажок хөй
курлавырлар бар дээрини, база бир эвес бис сентябрь
Пленумунуң айткан хемчеглерин долдузу-биле бот-
тандыраар болтувууса көдээ ажил-агыйның хөгжү-
лдезиниң темпалери дыка дүргелээр апар деп чүвени
көргүзүп турар.

Чурттуң машина-трактор станцияларының ажил-
дакчыларының, совхозтар ажилдакчыларының бол-
гаш Россия Федерациязының көдээ ажил-агый мур-
накчыларының чоокта чаа Кремльге болуп эртки-
лээн чөвүлө хуралдары Пленумуну шиптирлерин
боттандыраар дээш демиселди мурнакчы дуржулга-
зы түңнөп көөрүңге, бар четелстерин илередиринге
дузалаан. Ол чөвүлө хуралдар көдээ ажил-агыйны
көдүрер талазы-биле партиянык болгаш чазактың
шиптирлерин чедишикиниң күүседир дээш мас-
салыг чарышты колхозчуларың, МТС-тер болгаш
совхозтар ажилдакчыларының, көдээ ажил-агый-
ның тускай эртемниглериниң, а ол ышкаш үлөтүр
бүдүрүлгелериниң ажилчыларының ортузуна улам
ыңай калбартыр органы бээр дээринге чигзинмейн
барып болур.

Көдээ ажил-агыйның чуртка эң чугула ужур-ду-
залыг адырларын дүргөн көдүреринге таарымчалыг
бүгү-ле эргежок чугула байдаларыг бис. Чугаа
хамыктың мурнунда тараа бүдүрерин көвүдедир ду-
гайында чоруп турар.

үште, мал чөм тараа-биле бүгү малды хандыраар,
ынчамаска мал ажилының дүргөн көдүрүлүүшкүнү
болдуңмас;

дөртте, бүдүрүп кылыры үзүктел чок калбарар
ужурлук техниктиг болгаш өске-даа тараа эвес куль-
тураларың өстүреринге тускайжыткан районнарың
тараага негелделерин бүрүн хандыраар;

беште, тарааның экспортун калбартыр;
Тараа бүдүрериниң амгы үеде чедир туруп турар
деннели улус ажил-агыйның бүгү хереглелерин
дугалайын турарын демделезе чогуур. Күрүнеңиң
мурнуга хүлээлгелерин колхозтарың күүсеткени-
ниң соонда оларга артып калыр тарааның хемчээли
инициниң ажил-агыйның хереглелин бүрүн дугла-
вайн турар. Колхозчу мал ажилының хереглелдерин-
ге тараа онза чептестеп турар.

Ынчангаш, чугула чүүдү мал ажилының дүргөн
көдүрүлүүшкүнү болур улустун хереглел чүүделериниң
бүдүрүлгезиниң күштүг көдүрүлүүшкүнүн партия би-
ле чазак организастап турда, чогуң-на ам мал чөми
тарааның чедишпези шуут шыдажыр аргажок болуп
турар.

Бистиң ажилдакчыларыстың чамдык кезиниң
аразында сөөлгү үеде чедир-ле тараа бүдүрерин
бедидери дээш чогуур демисел чок турганын демде-
лөөдөй барып болбас. Бисте тараа ажил-агый
өзүлдизин болза-даа, хөй-хөй районнарда тарааның
дүжүдү амга чедир чазыс, тарааның нинти чыгыл-
ыңы чепсеп болуп артып турар. Тараа ажил-агый-
ның хөгжүлдизиниң туруп турар деннели-биле чурт-
ту тараага өзүп турар хереглелиниң аразында
дүүшпөс чорук тытпып турар.

Сорулга болза, 1954 болгаш 1955 чылдарда-ла
тарааның нинти чыгылдары дыка бедидери, а
тарааның күрүне белекелдерин болгаш садып
алышкынырың 1953 чыл-биле денээрге, бети
дээр-ле 35—40 хуу көвүдедир болур.

Тараа бүдүрерин ынчаар көвүдедир болза:
ажылчы чоңарының хандырылганы экинчилер, чоң-
нун кичи саныңа далган болгаш круппа хереглелин
нун чыл нормазын көвүдедир; малдың чөмгерилге-
зин экинчилер; четчир үезин болгаш магадылал
фондуларыг болур; үлөтүрүң сайзырадып кы-
лыгыңа, күрүне курлавырларын көвүдедиринге
болгаш экспортка чогуур санын тарааны аныгалай
алыр органы бээр.

Чурттуң бүгү колхозтарыңа болгаш совхозтары-
ңа дүжүттү бедидери-биле чергелешти тараа бүдү-
рерин көвүдедириниң үнер дөстөрүн шингээдип
алыр талазы-биле улуг, эң чедилгир болгаш эң дүр-
ген чүве болза, Казакстанын, Барын Сибирини,
Уралды, Поволженин, а ол ышкаш Соңгу Кавказы-
ң болгаш чамдык өске-даа районнарың кур
болгаш куруккан черлеринге тараа культуралары-
ның тарылганын калбартыры болур.

Чөөн районнарда шингээдип алдынмаан хөй са-
нык черлер бар. Чижээлээрге, РСФСР-ниң 14 облас-
тарында болгаш Казах ССР-ниң 8 обласларында
шагда-ла кагдынган, куруккан болгаш кур черле-
рин, сугат чок сизен кезер черлериниң база оларлар-
ның шөлү 40 миллион гектар чедип турар.

СССР-ниң Совхозтар министрствозунуң совхоз-
тары чер шингээдин алырыңа ажылдап болур улуг
курлавырларды. Ол министрствозунуң бүгү, совхоз-
тарының талазы-биле (Соңгу чүк районнары болгаш
Ортаагы Азияның районнары чокка) 59 миллион га
ниңти чер шөлүңден 15 миллион ганы бичи ажып ту-
рар чер, азы бүгү чер шөлүңүң 26 хууу тараа тары-
рыңа база чайгы чер андарылгазыңа ажылаты-
нып турар. Ынчаарга тараа болгаш өске-даа куль-
тураларың тарырыңа дыка хөй кезин ажыглап
болгу дег 33 миллион га чер азы бүгү чер шөлүңүң
55 ажыг хууу оларларга болгаш сизен кезер черле-
ге ажылатынып турар.

(Уланчымы 2-ги арында).

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ илеткелиниц уланчызы

Тараа культураларының тарылга шөлуң калбар-тырыга болуу тараа бүдүрерин көүдөдиринге чурттуң хөй-хөй районнары дыка улуг кулавырлар-дык болуп турар дугайың ол саянар херечилеп ту-рар-дыр.

Казах ССР-нин соңгу-чөөн областарына база өске-даа районнарына, Барың Сибирьниң, Уралды, а ол ышкаш Поволжьеңиң районнарына бол-гаш Соңгу Кавказтың чамдык черлеринге чокку ийи чылда тараа культураларының тарылгазын 13 миллион га, ооң иштинде колхозтарга—8,7 миллион га болгаш совхозтарга—4,3 миллион га чедир кал-бартып болурун эн-не бөдүүн санаашкынар безин көргүзүп турар. 1954 чылда тараа культураларының тарылга шөлуң 2,3 миллион гектардан эвээш эвес хемчээрге калбартып болур.

Төлөвилед ёзугаар көрдүңен 13 миллион гектар-дан ажар тарылга шөлдөрүн көүдөдилеп болур бүгү аргалар бисте бар. Чижев, Чкалов обласка обком болгаш обкомком-биле дугурушканын ёзугаар ийи чыл дургузунда 700 муң га кур болгаш куруккан черлерин шингээдилп алыр көрдүңен турган, а чокта чаша болган областың партия конференциязы бир миллион гектар черни шингээдилп алыр дугайың да шинтип үндүргөн.

Башкыр республикага төлөвилед ёзугаар ийи чыл дургузунда 135 муң га черни шингээдилп алыр көр-дүңен турган, а ам Башкирияның партия обкому болгаш Министрлер Чөвүледи чокку ийи чылда шингээдилп алырының планын 270 муң гектар чедир-тип болур арга бар дээрзин санап турар.

Мындак кыска хуусаада 13 миллион гектар черни шингээдилп алырының сорулгазын күүседип шыдаар бис бе, ычан? Ийе, шыдаар болгаш шыдаар-даа ужурут бис.

Колхозчу тургузуг көдээ ажил-агыйның бүгү адырларын чыгылгыш чокка хөгжүдөргө кызы-гаар чок болдунар аргаларың.

Социалистик көдээ ажил-агый биригердин техниказы-биле чөпөстөтүңен, Совет индустрия чаа черлерин шингээдилп алырына тракторларны, комбайннарны болгаш өске-даа машиналарны чет-чир саннымы-биле берип шыдаар.

Улуг социалистик бүдүрүлгениң—МТС-терин, колхозтарың болгаш совхозтарың эргежок чугула удуртукчу болгаш организацык кадрлары бисте бар. Көдээ ажил-агый бүдүрүлгенинде тускай эртемни-герлерин болгаш механизаторларның улуг армиязы ажылдап турар.

Мынчангаш, чаа черлерни шингээдилп алырына бисте бугу болдунар аргалар бар.

13 миллион гектар черни шингээдилп алганының түңелинде чурт чүңү алырың?

Дагыш шингээдилп алдыган черлерге гектардан чүңге 10—11 центнер тарааның алган турар кылдыр бо-даар болза, ыча чер 800—900 миллион пуд тарааны, ооң иштинде 500—600 миллион пуд барааның тарааның немей бөзөр апаар. Сибирьниң база Казах-станың кур болгаш куруккан черлерин шингээдилп ап турар хөй-хөй колхозтарының болгаш совхозта-рының дуржулгазы тараа культураларының дүжүдүмдү черлерин гектардан 15 болгаш оон-даа хөй центнер болуп турарын көргүзүп турар.

Алтай крайың партия конференциязына партия-ның Завьяловский райкомунун секретары эш Пиво-варовтуң чугаалааны болза:

«Бистин район 1953 чылда чазын аңдарган кур болгаш куруккан черлерниң 5 муң хире гектар шө-лүңге тараа культуралары тараан, ычанарга бис ол шөлдөр кызылгастың болгаш чингетарааның эн бе-дик дүжүдүн чер бүрүзүңден алган бис. Тельман ат-тыг колхозка 300 га хемчээдилп чазын аңдарган кур черин гектарындан кызылгастың 130 пуд дүжүдүм алган. «Октябрьның тиңделгези» колхозка 120 га черин гектарындан чингетарааның 22 центнер дү-жүдүн алган.

Ындыг чижектерни хөйүң көргүзүп болур. Гектар-дан 14—15 центнер дүжүдүм алыр болза, дагыш шинг-ээдилп алдыган шөлдөр тарааның нийти чыылгазы 1 миллиард 100 миллион—1 миллиард 200 миллион пуд, а ооң барааның кезээ—800—900 миллион пуд чедип болур.

Чаа черлерге тараа бүдүрери долузу-биле меха-низастатыңан турар ужурут, ол чорук бүгү-ле шөл ажилдарың эн дээрэ агротехниктың хуусаалар-да болгаш эки шынарлык чорударын хандыраар.

Тараа культуралары тарым чаа черлерин шинг-ээдилп алыр бар турар МТС-терин болгаш сов-хозтарың күжү-биле база чаа тараалан совхоз-тарың организацтарының аргазы-биле чорутунар. Чаа тараалан совхозтарың организацтарына таар-ымчалык черлерин, а ол ышкаш бар турар МТС-терин, совхозтарың күжү-биле аңдарза чогуур черлерин шилип тывар ажил амдыгааштан эгелээң. Ол ажилды чорударда кол кичээңги бири эдлөгдө чурттакчылык черлерниң чогуунда эн-не үңүш-дүжүткүр болгаш ажиллатыңгыр черлерни шилип алырыңче уландыр салдыган турар ужурут.

Кур болгаш куруккан черлерин шингээдилп алы-рыңа колхозтарга, чурттакчылык черлерден ырак участкарга МТС-терин 2—4 трактор бригадалары составтың тускай трактор отрядтарын тургузуарын төлөвилед турар. Трактор отрядтарының бажыга дуржулгалың инженерлер азы агрономнар турар ужурут.

Чаа черлер шингээдилп алыр районнарың маши-на-трактор станцияларыга болгаш совхозтарыңа 1954 чылда 120 муң ажыг тракторлары (15 аът кү-жүңге санаарга), 10 муң комбайннарны, чогуур санның андасыннарны, культиваторларны, дискалың илирлерни, сеялгалары болгаш өске-даа машина-ларны база дериелелерин тускайлап бээр. Техника-ны хөйүн тускайлап бээр апаар. Сорулга болза, ол техниканы шың ажилгаары болур.

Кижилер чокка, кадрлар чокка техника өлүг деп чүве билдингир. Ынчангаш, чаа черлерни шингээ-дилп алырының шинтипирлэг чүүлү болза кадрлар болур. Баштайгы санаашкынар ёзугаар аларга чүңге совхозтарга безин ажилчын күжү 70 муң хире кижин, оларны иштинде 30 муң трактористер бол-гаш комбайнлар негетинип турар.

Тарылга шөлдөрүң тургузуунга болгаш сизин аралаштырар тарылга ээлчештирилгелерин чорударда болдуран чазыгарың дугайы

Чөөн талакы болгаш өске-даа районнарга кур бол-гаш куруккан черлерин шингээдилп алыр талазы-биле канчаар-даа аажок чугула ажилды эгелээш, оок-биле кады ажилда турар черлерин улам-на шың ажилгарыңче уланган хемчеглерни алыр ужурут бис. Тарылга шөлдөрүң сөөлү чылдарда бисте тургустунган тургузуу тараа бүдүрерин көүдөдир-

Ажилчын күжүңүн талазы-биле айтыргың на-рыны күдел дие, чаа черлер шингээдилп алыр ба-рык-ла эвээш чонунг районнарга болурунда. Ол чер-лерден кадрларны күңге чамдызын тып ап болур. Кижилерниң кол массазын чурттуң өске-даа райони-арындан хандыдып киңер апаар.

Совхозтарга болгаш МТС-терге практиктиң ажил-дың улуг дуржулгалы болгаш улуг ажил-агыйтар-ны удуртур, бергелерни ажил шыдаар, партияның болгаш чактактың харысалгалың даалгаларын күү-седир бодуң аргазың көргүскөн мергежиңдиг ди-ректорларны, кол инженерлерни болгаш код агро-номнарны чаа черлер шингээдилп алырың совхоз-тарына болгаш МТС-теринге шилип алыр дыка чугула.

Эрги совхозтардан эн эки директорларны, кол ин-женерлерни болгаш кол агрономнарны чаа совхоз-тарга томуйлап, а эрги совхозтарга директорларның албаныга оларның оралакчыларын, салбырларны эң арга-мергежиңдиг эргедекчилерин болгаш тускай эртемнигерлер депшидер апаар эвес бе. Чөөн чүк районнарының совхозтарына болгаш МТС-теринге удуртур кадрлар шилип алырына Украинаның, Соң-гу Кавказтың, база чурттуң белеткеңингех механи-затор кадрларды өске-даа районнарының партия организацтары улуг рольду ойнаар ужурут.

Чаа черлер шингээдилп алыр районнарың МТС-теринге болгаш совхозтарына ажилдап чорууруңче көдээ ажил-агыйның механизаторларын, чурттуң комсомолчуларын болгаш аныктарын кийгырар херек. Чөөн чүк районнарың чаа черлер шингээдилп алырыңа доктаамал чурттаарың-биле чоруурун эки тура-биле күзеп турар хөй санның механизаторлар болгаш өске-даа ажилдакчылар ол кийгыргың хү-лөп алыр чугаа чок.

Чаа черлерни шингээдилп алырың чугула ужу-рудазын чурттуң комсомолчулары болгаш аныктар-ы билгеш, ол улуг херекче көдүрүп үңүп турар. Чаа черлер шингээдилп алыр талазы-биле ажилче чорудар дилегин он-он муң анык патриоттар киңир-ген. Москвалың, Украин ССР-ниң болгаш өске-даа республикаларының база областарының анык энту-застарың баштайгы бөлүктери Алтай крайың, Казах-станың районнарында болгаш чаа черлер шинг-ээдилп алырың өске-даа районнарында ажилче чорутканыр.

Кур болгаш куруккан черлерни шингээдилп алы-рыңа чогуур санның кижилерни совет улус тускай-лап чорудар дээрингех чигинип турбас. Ол дээрге, бүгү улустун черне болгаш бистин Герезин чуртувус-туң ажилчы чоннарың чачагай чорун улам ынай бе-дидерингех уланган деп чүвени кижин бүрүзү билп турар.

Эштер! Чаа черлерни шингээдилп алырының төлө-вителенип турар программаны кайгамчык улуг херек болур. Кылыр ажилдарың хемчээлиң талазын-даа болгаш чуртка оларның ужу-дүзүңүң талазы-даа кур болгаш куруккан черлерни шингээдилп алыр чорукту Коммунистик партияның удуртулгазы-биле бистин улустун ботландырып келген эн улуг хемчеглерингех делнеп болур.

13 миллион гектар чаа черлерни шингээдилп алы-рын—тарыга шөлдөрүн улам калбартыр талазы-биле улуг ажилдын чүңге эгези кылдыр демделгезе чогуур. Чөөн чүкче чаа, улам-на берге чер шөлдө-рин, суг хандырылганыңа, орук тудуунга болгаш өске-даа чүүлдөргө хөй капитал салышкынар неге-тинер шөлдөр шингээдилп алырын үргүчүлээр тө-лөөдө, аңаа бис чокку ийи чылда белеткенер ужу-рут бис.

Чаа черлерни шингээдилп алыр чурттуң чөөн рай-оннары-биле кызыгаратымыс ужурут. Чурттуң төп болгаш соңгу-барың районнарыга хемнер ун-унуң суг аңар черлеринде улуг шөлдөрн, балгаш-талган черлерин, биче продуктулуң шынаалары болгаш оларларны шингээдилп алырын улуг хемчээ-ди-биле чорудар апаар. Ол орта черлерни курга-дыр, чадан үңүштерни аштаар болгаш узуткаар та-лазы-биле мелиоративтиң ажилдары чорудары не-гетинер. Бирги эдлөгдө дайың үезинде көдээ ажил-агый саарылганыңдан үңген черлерни шингээдилп алыр херек.

Бедек хөгжүлдөйлөп үлөтүрүлүп, сырый чоңунг төп районнар чаа ногааларны, картофельди, сүтүү, элти болгаш өске-даа көдээ ажил-агый продуктуларын хөй саннымы-биле хереклеп турар. Суг алыр черлерин, балгаштың черлерин болгаш торфтуг черлерин көдээ ажил-агый саарылганыңа шингээдилп ачызы-биле хоорайларга болгаш үлөтүрүп төптөрнине шуут-чок черлерге хөй ногааларны болгаш өске-даа куль-туралары өстүрүп болур эки үңүштүг черлерни ажилгаала кийер.

Балгашталган черлерни кургадыр болгаш суг алыр черлерни шингээдилп алыр талазы-биле ажил-дар ам хиреде багай организацтарында деп чугаа-лаар херек. Төлөвиледер кылырыңа хөй үе эртип турар. Бар техника таарыштыр ажилгаалымай турар, а тускай мелиоративтиң организацтыңа мех-анизмнер-биле кошкек хандырылган. Ооң түңгө-лиде бис хөй ашканы чарыгдап, чогуур ажилчы ал-байн турар-дыр бис. Мелиоративтиң ажилдары ыча-ар чорудары болбас дээрин шуут билдингир. Тех-никаны мөвөнөп ажилгаар методту ажилгап тургаш, улуг шөлдөргө ажилдарың бүгү комплексини кыс-ка хуусаада ботландырар төлөөдө, ол херекти чурум-чудуары, тускай машиналар болгаш механизмнер-биле хандырылган механизастатыңан күштүг от-рядтарын тургузуары эргежок чугула.

Көдээ ажил-агый министрствозу болгаш Совхоз-тар министрствозу чер-черин совет органның кижилгези-биле база көдээ ажил-агый эртемни-рин Ленин аттыг Бүгү-өвилед академиязын кириш-тирп тургаш, дагыш шингээдилп турар черлерге ажил-агый чорударының системаны болгаш көд-дээ ажил-агый бүдүрүлгениңе ол черлерни ажил-лаарың чуруму, а ол ышкаш Чөөн районнарың колхозтарыга болгаш совхозтарына база кара хөр-зүңүң эвес куржага чаа черлерни улам ынай шинг-ээдилп алыр талазы-биле хемчеглерни ажилдап кы-дыр хүлээлгелиң.

ниң сорулгаларыңа удурланышкак болуп турарын миннир херек.

Бир тарылга шөлдөрүң шың эвес ажилгалың дугайың чугаалап турар саннарны көргүзейиң.

1940 чылдан 1953 чылга чедир үңүң дургузунда нийти тарылга шөлдөрү 6,8 миллион га көвүдүзөң, ол

хирезинде тараа культураларының тарылгазы 3,8 миллион гектар кызырылган.

Тараа культураларын тарырының кызырлымы-кыны чурттуң районнарының хөй нуруузуңа бол-ган. Ол кызырлышкың ылангыга код тараалан рай-оннарга элээн болган. Чижев, тараа культуралары-ның тарылгазы Украин ССР-ге 1,1 миллион га, По-волжьеңиң районнарына—924 муң га, Төп-Кара хөрзүңүң областарга—713 муң га, Соңгу Кавказ-тың районнарына—309 муң гектар кызырылган.

Ол чүгө болдунганыл? Эң үңелиг техниктиң, база ногаа-бахча культураларының болгаш картофель-диң тарылгазы көвүдээң чадавас эвес бе? Чер-ле ин-дыг эвес. Ол культураларың нийти тарылгалары эскерлип чок арткан. Ол хирезинде мал чөми куль-туралары тараан шөлдөр 10,6 миллион га көвү-дээң, ооң иштинде хөй чылдарда үңер сизгенер кез-ер шөлдөр 4,5 миллион гектар калбарган.

Мал чөми культураларының тарылгалары кал-барканы малга хемнер бүдүрерин көүдөдирингех чедир ужурут турган. Херек кырында мал чөми бүдүрери эвээжээн болгаш малдык чөм-биле хан-дыртыңганы четпес болуп артышсаң турар. Ол ба-за-ла билдингир, чүгө дие, мал чөми культуралары-ның тарылгалары калбартырың нургулайында хөй чылдарда үңер сизгенер тарылгалары көвүдө-лү арга-биле чоруттунган, а хөй чылдарда үңер си-генер Украинаның муруну районнарының, Соңгу Кавказтың хөй-хөй районнарының, Поволжьеңиң, Сибирьниң, Муруну Уралды болгаш Казахстаның соңгу-чөөн областарының байдалыга тарылганың гектарындан чазык дүжүттү болгаш мал чөми, тараа культураларының тарылгазында ыракта эвээш мал чөми берип турар.

Совхозтар министрствозунун совхозтарына 1952 чылда тарааның херек кырында чыылгазы 10,2 цент-нер, азы тараа культураларының тарылгазының гек-тарындан мал чөминиң 1420 единицалары (мал чөминиң 1 единицасы—1 килограмм суланың холу-ду-биле деп. Ред.) болган. Совхозтарга хөй чылдар-да үңер сизгенер ортумак дүжүдү ол-ла чылда гектардан 11 центнер, азы хөй чылдарда үңер сизген-ерин тарылгазының гектар бүрүзүңден мал чөми-ниң 550 единицалары болган. Ынчангаш Совхозтар министрствозунун совхозтарының талазы-биле хөй чылдарда үңер сизгенерин бир гектары, тараа куль-тураларының бир гектарындан мал чөминиң едини-цалары барык үш катап эвээшти берип турар.

Ол-ла чылда Совхозтар министрствозунун Укра-ин ССР-де совхозтары тараа культураларының тар-ылгазының гектар бүрүзүңден 19,8 центнер тараа-ны, азы мал чөминиң 2770 единицалары алган, хөй чылдарда үңер сизгенерин гектардан чыылга-зы 14,8 центнер, азы мал чөминиң 740 единицалары болган, толаргайларга тараа культураларының гектарындан барык-ла 4 катап эвээшти алган. 1952 чылда Поволжьеңиң совхозтарына тараа куль-тураларының чыылгазы гектардан 8,4 центнер, азы мал чөминиң 1176 единицалары, а хөй чылдарда си-генерин гектардан чыылгазы 7,9 центнер, азы мал чөминиң 395 единицалары болган. Бо санаар болза, чурттуң тус-тус районнарың онзагай байдалыга си-ген аралаштыр тарылга ээлчештирилгезиниң ылап бодалаан, ажил-агый эвес, чангыс майыктың непередишканың дугайың чугаалап турар-дыр. Сизин аралаштыр тарылга ээлчештирилгези хөй чылдарда үңер сизгенерин тарылгалары калбарты-рын көрүп турар хөй чылдарда үңер сизгенерин тараан черингех чазын тарымы кызылгасты тарымыр ужурут дээрин билдингир болгай. Сизин аралаш-тыр тарылга ээлчештирилгезин чер болганга чо-рутканындан, муруну чүктүң районнарыңа, ылан-гыя Украинага чазын тарымы кызылгасты күзүн та-рымы кызылгастан дыка куду дүжүттү берип турар дээрзиниң ол фактызы херекке алайын турган.Күзүн тарымы кызылгасты Украинаның муруну чүгүңге гектардан 20—20 болгаш оон-даа хөй центнери ажаал ап турар, а чазын тарымы кызылгасты эн-не таарымчалык чылдарда 10—12 центнери, ычанарга анаада гектардан 5—6 центнери ап турар. 1949 чылдан эгелээш, ол байдалды Украинага күзүн тарымы кызылгасты тарылгазы калбартып тургаш, улуг хемчээлгө эткен турган; ыччалажок күзүн та-рымы кызылгастың тарылгазының калбарышкыны муруну чүккө куду дүжүт берип турар хөй чылдыг сизгенерин тарылгазы кызырарың күсели-биле эвес, а аңаа колдуунда-ла мал чөми, тараа культураларының тарылгазының кызырлышкыны күсели-биле болуп турган.

Хөй чылдыг сизгенер тарылгазың чер болганга кал-бартыр чорукту Вильямстың ады-биле, ооң чер ажил-чың сизин аралаштырар системаны-биле дуглаты-лып турганың силер билер болгай силер. Сизин аралаш-тырар система болза, бүгү айыкпаан магадылап болур болгаш хөрзүн-климаттың байдалардан ха-маржылга чокка бүгү районнарга бедек дүжүт алыр хандыраар деп чамдык кижилер көргүзериң ордальжып турарлар.

Вильямстың өөредин чогадыкчы ёзу-биле ажил-дарының орунуга, ону догма болдуруп, муруну чүк-түн кандаачал районнарыңа чыгап, бистин делгем Совет Эвилелиниң бүгү девискээрингех непередириң ордальжып турганнар. Ол ордальжышкыны күш чок болур турган болгаш болган-даа, Мынчангаш сизин аралаштырар тарылга ээлчештирилгезин дугай-ында чамдык чүүлдөргө улуг эдилгериң киңер херек.

Вильямс—улуг эртемден. Чер ажилчының сизин аралаштырар системаны ол ажилдап кылган. Ын-чалза-даа он чамдык салгакчылары Вильямс болза, колдуунда Россияның ортамы куржаан өөренип турган, ычангаш оон кылган түңгөлдөрү бистин.

Тараа болгаш өске-даа көдээ ажил-агый культураларының дүжүдүм бидери—эң чугула сорулга

Эштер! Чаа черлерни шингээдилп алы-рың аргазы-биле тараа культураларының тарыл-газын улгаттырары болгаш тарылга шөлдөрүң тургузуун экижердин чурттуң тараа-биле хандырыл-газын кыска хуусаада дыка бедек. Ынчалза-даа хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар шөлдүң хемчег бурдундө ам-даа эвээш продукция ап турар ужу-рунда тараа культураларының бүгү шөлдөрүңгех дүжүттү бидери эн чугула сорулгадан хожудавы-шаан турарын утпаса чогуур.

Бир эвес бүгү колхозтар муракчы колхозтарының

чуртувустуң бүгү районнарыга болгаш ылангыя муруну чүккө тааржыр дээрзин бадыйкап болбас деп чүвени өөренип көөрүн күзөвейип турарлар. Укра-инаның болгаш өске-даа областарың ховулуң рай-оннарыңа хөй чылда үңер сизгенерин тарылга ээлчештирилгезин шингээдилп киңерип, а ол ышкаш аңдарган черге чазын тарымы кызылгасты тарымыр чорук бодун шынзыктырбайн турары көдээ ажил-агыйның айтырыгыларын билпир кижин бүрүзүңгө то-даргай болур ужурут.

Сибир чурттуг эштер, мээңин шың билип алзың. Чазын тарымы кызылгасты Сибирге—кол культура болгай. Сибирьниң, Поволжьеңиң болгаш чамдык өске-даа районнарга кызылгасты бедек дүжүттү берип турар болганда ону анаа бүгү хемчег-биле шингээ-дилп киңер херек. Чижевээрге, клевер болза, шык, кара хөрзүңнүг эвес зонага бедек дүжүттү берип ту-рар болгаш леңга дээрэ салгакчы болур. Мынчангаш клевер тарымы чорукту мактап санаар херек. Ол ышкаш колхозтары болгаш совхозтары ол культу-раның бедек дүжүттөрүн ап турар районнарга люцер-наны сайзырадырыңа кичээңгейиң салыр херек.

Ындыг болганда чер ажилчының сизин аралашты-рар системаның дугайында өөредингех бодалдыг ажилгаар херек. Совет Эвилелиниң бүгү райони-арыга кандыг-бир чангыс системаны ёзу барымдаа-лап таралып болбас.

Вильямсты болгаш ооң өөредингех бис хүндүлөп келген болгаш хүндүлөп-даа турар бис. Ынчалза-даа бир эвес Вильямс дирип турган болза, практиканың, амдыралды дуржулганың барымдаалааң чер ажилчының сизин аралаштырар системаның дугайында бодунуң өөредингех эргежок чугула то-дарадылгалары ол шагда-ла кылган турар ийик, ол чамдыкта ыччалдып кылды-даа турган дээрзин бистер ооң өөренкичлериңге чугаалап турар бис. Ынчалза-даа ооң өөренкичлериң болгаш салгакчы-лары ону кылбайн турарлар.

Чугаалаан чүүлдөң чүңге чангыс түңгөлү үңүп бо-лур: Көдээ ажил-агый министрствозу болгаш Совхозтар министрствозу сизин аралаштырар тарылга ээлчештирилгезин чорударга болдурган чазыгарың болур чогуур дүргөң-биле элп алыр эргежок чугу-ла. Хөй чылдыг сизгенер куду дүжүт берип турар районнарга, чижевээрге, Украинаның муруну чү-гүңгө, Соңгу Кавказтың, Поволжьеңиң болгаш чам-дык ховулуң районнарга хөй чылдыг сизгенер та-рымы шөлдөрүн кызырса чогуур, ол чорук болза, мал чөми тараа культуралары бүдүрерин калбар-тыр арганы бээр. Чижек санаарың көргүзүп тура-ры болза, ол районнарың колхозтарыга болгаш совхозтарыга тараа болгаш өске-даа культуралары-ның тарылгазың чижек-биле 4 миллион гектар кал-бартып болур.

Украинаның болгаш Соңгу Кавказтың кандаачал районнарыга хөй чылдыг сизгенер тарылгалары кызырарың күсели-биле, чайын аңдарган черге күзүн тарымы кызылгасты тарылгазын элээн кал-бартырың кире чогуур. Чайын аңдарган черге кү-зүн тарымы кызылгасты тараанда гектардан 20—25 центнер магадылатынган дүжүттөрүн ап болур. Ы-чаарга чайын аңдарган черге тараан куску тарылга болза, күзүн тарымы кызылгастың ийги шөлдүңгө эки салгал болур.

Шөлдүң единицасында эн хөй санныг продукция-ны алыр төлөөдө, Украинаның, Соңгу Кавказтың хо-вулуң районнарың болгаш өске-даа районнарың колхозтарыга болгаш совхозтарыга боттарың ажил-агый шың организацтарына бистин эр-темденервиң дуалаар ужурут. Ону кылырыңа ол районнарың байдалларына эн-не дүжүттү бо-луп турар ындыг культуралары болгаш сорттары шилип алырыңа онза кичээңгейиң салып, агротех-ника талазы-биле муракчы дуржулганы түңгөп көөрү эргежок чугула.

Тараага болгаш силоска хергелээрингех чурттуң муруну районнарыңа кукуруза тарылгазы калбартыр херек, ычанарга кара хөрзүңнүг эвес зо-наларга, Поволжьеңге, Уралды болгаш Сибирьниң муруну районнарыга кукурузаның силос кылырыңа сайзырадыр. Кукурузаның дүжүдүн бидер төлө-дө, ол культураны хайнактаан үрезинер-биле та-рымың кирери чугула.

Кукуруза гектардан эн хөй санныг тараа болгаш шыктың хемнерин берип турса-даа, ол үңелиг куль-тураның тарылгазы чурттуң хөй-хөй муруну райони-арында амдыга чедир чогуур непередишканы ал-баан. Кукуруза чүңге Молдав ССР-де, Соңгу-Осет-тин АССР-де, Кабардин АССР-де, Грузин ССР-де тараа культураларының нийти тарылгазының 30-ден 45 хуузуң чедир элөп турар. Кукурузаның бот-дөң-зизи тараа культураларының тарылга шөлдүңгө 1952 чылда Краснодар крайга 13 хуу, Ставрополь крайга чүңге 4,9 хуу, а Ростов обласка—3,6 хуу болуп тур-ган. Одесса, Днепрпетровск, Ворошиловград, Сталино, Харьков, Полтава болгаш Кировоград об-ластарга кукуруза тарылгазы 1952 чылда тараа культураларының бүгү тарылга шөлдүңгө 14,5-тен 20 хуузу болуп турган. Кукуруза тарылгазының шөлдү Украин республикага 1953 чылда 1949 чылга дөмей-лээрге 608 муң га кызырлан фактыны демдел-гейи барып болбас.

Тарылганың дөрбелчин-уялчак аргазын ажил-лап тургаш, күш-ажылды кол-биле чарыгдаар ми-нимурум дүжүрүп, кукурузаны ажилдап кылырын механизастап болур, а ол чорук эн хөй сан-ныг мөвөнөткөң болгаш шыктың хемнерин берип турар кукурузаның тарылгалары калбартырыңа болгаш ол культураның бедек, туруштут дүжүттө-рин алырыңа таарымчалык байдалдарын тургузуп турар.

чып ап турары ышкаш ындыг дүжүттү чып алган болза, бистин чуртувус көдээ ажил-агыйның элбөк-шилинг продукттар болган турар ийик. Чижев, бир эвес Москва обласың Луховицк районунуң бү-гү

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУН илеткелиниң уланчызы

Дүжүттү бедилер болгаш тараанын ниити чыдаларын көвүдөдилер төлөөдө, кайы-бир культураны өстүрериниң таарымчалыг байдалдарын болгаш негиздeleriniң барымдаалап турар хемчеглерин бодап кылган каттыжышкынын ажылгаар херек.

МТС-терде техниканың ажылгалын шиптирлинбиле экижиткен турар уjurлуг. Бо чылын көдээ ажил-агыйга берип турар тракторларын, комбайнларын болгаш өске-даа машиналарын кол кезин чыла чарлерни шипгээди алыр районнарже чорудар апарары бодалары эргежок чугула. Моон ужурунда машина бүрүзүнүң бүдүрүкчүлүг ажылгаар дугайнда сагын салза чогуур. Ам МТС-терде доктараал механкомбайн кадрлар бар апарганда, трактор болгаш комбайн бүрүзүнүң бүдүрүкчүлүгүндө бедилерин чедип ап болур болгаш чедип алыр-даа херек.

Часкы тарылганы, ажаап алышыкыны болгаш өске-даа хову ажылдарын доктааткан хуусааларда чорударын хандырар херек. Манаа мен бүгү колхоздарга болгаш совхозтарга күүсөдери ыяаыла болур бүдүрүкчүлүгүндө чедип илдингир мындыг хемчеглерин болгаш чижектерин чугаалаары күзеп турар мен.

Чижээ, хову ажылдарын чорудар хуусааларын уjur-дузазы кымга билдинмезил? «Хүн чылды чегерер» деп улустун үлөгөр чугаазы айтып турар. Моңу шупту билир, ыңчаарга оон-биле кады хөй-хөй колхозтарга болгаш совхозтарга часкы тарылга 5—7 хүнүнч орунуга 20—25 болгаш оон-даа хөй хүн-нерде уламчылап турар, сонгу районнарга күзүн тарырыларын бери октябрьда тарып турар, а оон коонда күзүн тарыр культуларын тарылгазы чүгө өлү бээр чүвөл деп кайгап туралар.

Тараа культуларын ажаап алышыкыны чамдык районнарда бүдүн чартык—ийн ай уламчылап турар. Дүжүттүң чидирин кончук кызырары—тараанын ниити чыдаларын көвүдөдилерин улут курлаавы болур.

Ыңчаарга савалдын ажаап алышыкыны соондарый-ла шолден сөөртүр херек дээрзи кымга билдинмезил? Ындыг турбуже, хөй-хөй колхозтарга болгаш совхозтарга саван ажаап алышыкы хуусаалары орай күске чедир сонгайралп турар, ол чорук бөдүнүң чериниң улуг чидирин болдуруп турар болгаш күскү аныс аңдарылгазын өй-шаанда болдурубайн турар.

Азы чажылганы нормаларын ап көрээл. Бедик дүжүт алырынга үреинерни долу нормазы-биле чажар херек дээрзи билдингир. Ындыг турбуже, бо байдалды ховар эвес үрөп турар. Райкомнарнын болгаш райкүсөөмнарнын туразында салып турары-биле колхозтар болгаш совхозтар 120—180 ки-

лограмманын орунуга болганчок-ла 80—90 килограмм кызылганы чажын туралар, а ол чорук дүжүттү дыка кудуладып турар. Картофель олуртулганын нормазын база болганчок-ла үрөп турар. Адактын сөөлүндө, чажылганын нормазын эвээжерди—ол дээрге, херек кырында бодун, колхозтарны, совхозтарны болгаш күрүнени мегелээни ол дээрзин билер херек. Чажылганын нормазын эвээжерди—ол дээрге, тарылганын шөлүн кызырары, дүжүттү чедир албазы ол болур.

Дүжүттү бедилериниң удобрениден артык эң ажыктыг болгаш дүрүн хөдөлөр чөпсө чок дээрзи кымга билдинмес боор, а ындагы турда-ла бо херекке шыдажыр аргажок ажил-агыйгы эвес чорукту болдуруп турар. Колхозтар чылда чартык мильлард хире тонна өлөк болгаш өске-даа чер-чериниң удобренилерин болуп шыдаар, ол дээрге, барык 35 миллион тонна минералдыг удобренилер-биле дендежер деп санап көргөн. Ыңчаарга бо болза, амгы үеде улутпурден колхозтарын ап турарындан беш катап хөй. Шөлдерге өдеттик чартык кезини сөөртүп турар. Удобрениге торф барык ажылгатынмайн турар.

Минералдыг удобренилерни амдызында эвээш бүдүрүп турар. Ыңчалза-даа бүдүрүп турар удобренилер безин кончук багай ажылгатынмайн турар. Минералдыг удобренилер станцияларда болгаш складтарда үр үеиниң иштинде ачык черде бөдүнүң шынарын чидирип, даганы берген чыдарлар. Моңу болдуруп болбас.

Адактын сөөлүндө, тарааларын малга чиртип, үрегдедип турар дугайында. Колхозтарын күзүн тараан тарааларына кезээде бүгү күстүн дургузунда малды болгаш кушту кадарын турар. Ол болза, тарылгага кончук хораны чедирер дээрзин шупту дыка эки билип турар, ол бузар-бак чорукту билип, ынт-чугаа чок көрүп туралар. Бо айтыргыңды талазы-биле партияның айтышыкыны база негетинин турар чүвө бе?

Тарылгаларны камгалаар, удобренилерни шын ажылгаар, чажылганын нормазын сагын дээш, бүгү көдээ ажил-агый ажылдарын доктааткан хуусааларда чорудары дээш колхозтарнын баштаар черлериниң болгаш бригадирлериниң эң шыггы харымсалгазын тургузар херек.

Эштер! Чуртка тараа бүдүрерин көвүдөдилериниң болгаш чаа черлерни шипгээди алырының сорулганы бистиң мурунува улус ажил-агыйгы улуг уjur-дузалыг сорулга болур. Бо сорулганы чедишкенин ботандары чонну аш-чөм-биле, а чинк үлетпүрүнү чиг-эт-биле хандырарын улам бедилер көдүрер.

Мал чөмнерин, техниктиг культуларын бүдүрерин көвүдөдилериниң дугайы база сад ажылын болгаш виноград ажылын хөгжүдериниң дугайы

Чаа черлерни шипгээди алырының болгаш тарылга шөлдериң тургузуун экижидирер күсөли-биле тараа бүдүрерин көвүдөдилер эң чоокук ийи—үш чылдарнын иштинде мал чөмнерин, техниктиг болгаш үстүг культуларын, картофельди, ногааларын болгаш кат-чимистерни бүдүрерин дыка улуг хемчээлдерге калбартып арганы бээр.

Хамыктын мурунда мал чөмнери бүдүрериниң айтырыгларын чугаалап көрейн. Сөөлү чылдарын дургузуна колхозтарда мал чөмнери культуларын тарылга шөлү дыка калбарган. Ыңчалзажок оларнын дүжүттүң кудузуңуң хараазы-биле ол чорук мал чөмнериниң чылдазын көвүдөдилерге чедирбөөн. Ниитиниң малынын өзүп келген баш санынч мал чөмнери-биле хандырылгасы кудулаан.

Ниитиниң мал ажылынч мал чөмнери-биле хандырылганын улуу-биле көдүрер төлөөдө, мал чөми тараа культуларын—кукурузанын, суланын, арбайнын тарылгаларын калбартыр; силос кылдыр кукурузаның болгаш тарымал тооруктуң тарылгаларын чер болганга көвүдөдилер; ногаан чөмнерге херек күзүн тарыр тарылгалары калбаа-биле ажылгаар; суданканын, ол ышкаш муруну-чүкке мал чөми бахта культуларын, эң улуг өл-шыктыг болгаш сонгу чүк районнарнын вики-сула хотумааның тарылгаларын көвүдөдилер; мал чөми корнеплодтарын тарып өстүрериниң агротехниканын экижидер; кара хөрүзүңүг эвес куржагга хөй чылдыг сиегенерин, ирги ээлгедө клеверин тарып өстүрерин экижидеринче улуг кичээнгей салыр эргежок чугула.

Одар-белчиңлер дыка хөй областтарда улуг бот дензигил болуп турар. Үргүлчүнү ажаалдазын, а ол ышкаш мелдиоративтиг хемчеглерин чорударының база тарымал сиегенерил бедик дүжүттү шынааларын тургузууның аргазы-биле оларнын продуктудуң бедилериниң талазы-биле эки ажылдаары эргежок чугула.

Бедик дүжүттүг силос культуларын—кукурузаның болгаш тарымал тооруктуң—тарылгаларын калбартыр-биле чергелештир силос башналарнын болгаш шыгылыг оңгарларын тудушкунун улуг хемчээлдерге организастары эргежок чугула, ол болза, силостун бедик шынарын камгалаарында илдингир бээр болгаш кышкы үеде сүт саалдазын бедилеринге таарымчалыг байдалды тургузар.

Шыктыг чөмнер ниитиниң малынча-даа, база хуу өңүзүндө инектерил колхозчуларга күш-хүннеринге бээринге четир кылдыр колхозтарга ол хире силосту салыр болгаш корнеплодтарын өстүрер херек. Ол болза, күш-ажылдык сагылга-чурумун быжылгаарында илдингир бээр. Колхозчуларнын инектериниң продуктулуу бедирге—чуртка сүт база хөй болур.

Ногаан чөмнерге хереглээр мал чөми культуларын тарылгаларын калбартыр база ногаан көмөйерин ажылгаалаар, продуктулуң малдын турумлагер ажаалдазын улуг чүткүл-биле непередире дугула.

Техниктиг культуларже шилчип кирейн. Хөвөн ажылының талазында чедишкениң дыка улуг. Суггатыг черлерни колхозтарнда хөвөнниң тарылга шөлү 1940 чыл-биле денээрге 1953 чылда 315 муң гектарга өскөн, ыңчаарга ол үеиниң иштинде оң дүжүттү 6,8 центнер бедээн болгаш бир гектардан чиг хөвөн 20,3 центнер четкен. Колхозтар 1953 чылда суггатыг черлерден чиг хөвөнни күрүнээр 1940 чылга бодаарга 82 хуу хөйүн дужаган.

Ындыг болза-даа хөвөн ажылынын хөгжүдүзү темпилен үзүктөл чок өзүп турар үлетпүрүнүң үзүктөлүшү ам-даа хандырбайн турар. Чигвөч бүдүрүдүзүн көвүдөдилерге улуг курлаавырга, суггарылга четкилгил ажылгатынмайн турар

черлерни көдээ ажил-агый саарылганын киирери болур. Амгы үеде мындыг черлер Ортаақы Азияны, Закавказьеңиң хөвөн тарып районнарнда болгаш Муруну Казахстанда 900 ажыг муң гектар болуп турар.

Узбекистаннын Компартиязының Төп Комитетиниң болгаш республиканың Министрлер Чөвүдөдилер чогаалды кылган, Узбек ССР-ге хөвөн бүдүрерин дыка көвүдөдилер дугайында доктаалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүдөдилер болгаш партиянын Төп Комитеди чоокта чаа хүлээп алган. Республиканың мынды инициативазын деткисе чогуур. Хөвөн тарып турар өске-даа республикаларын айы-биле хөвөн бүдүрүдүзүн көвүдөдилериниң талазы-биле хемчеглерин чоокук үеде чогаалды кылды ажыктыг.

Хөвөн тарылганының кызым, калбак одуругту болгаш дөрбелчин-уялчанчак аргаларын талазы-биле элээн хөй денгел дуржулгаларын чорутса чогуур. Хөвөнниң дөрбелчин-уялчанчак тарылганынын талазы-биле, шынап-ла шоолуг улуг эвес шөлдерге, ыңчалза-даа кичээнгейни ээлдирип турар дуржулгаларын Украинага чоруткан. Уялар аразының хөвөнүн 65Х65 сантиметр кылдыр бир уяга элээн каш үнүштерни торф-ириндилгил саважыгыстарда рассада-биле олурткан хөвөн бир гектарга санаарга 26—29 центнер дүжүттү берген, ыңчаарга анаа үреинерлиг арга-биле тараан тарылга 12 центнер дүжүттү берген.

Ам түнөлдер үндүреринге далашкан херээ чок. Дуржулгалар кылырынга шаг-че херек. Эштер Юсупов, Низов, Гафуров болгаш хөвөн тарып турар өске-даа республикаларын улуртукчулары хөвөнни дөрбелчин-уялчанчак тарылганынын талазы-биле дуржулга ажылын организастаар боор деп бодадыр мен. Хөвөнниң механизастатынган болбаазырадылганынын, а ол ышкаш ажаап алышыкынын айтырыгларын чедишкенин шиптирлээр чорук хөвөнни тарып өстүреринге күш-ажылдык бүдүрүкчүлүгү дыка көдүрер болгаш оон дүжүттүң көвүдөдилер арганы бээр.

Чигир свёклазынын дугайында. Мында ажил-херек база-ла элээн экижээ. Совет Эвилелинде чигир бүдүрүдүзүн болгаш хереглели революция мурундагы үе-биле денээрге барык-ла 3 катап өскөн. Ыңчалзажок ол бистиң хереглелинвести ам-даа хандырбайн турар. Чигир бүдүрерин бети дээрге-ле ийн катап көвүдөдилер херек. Ону кылдыра дүжүттү бедилер-биле чергелештир чоокук 2—3 чылдарынч дургузуна чигир свёклазынын тарылганы бети дээрге-ле 300 муң гектарга немей калбартыр эргежок чугула. Бо культураны тарып өстүреринге хөрзүн болгаш климаттыг байдал таарымчалыг болуп турар Украинаның барык талакы районнарнын болгаш төп-кара хөрзүңүг куржагга тарылгаларын көвүдөдилер ажыкты. Беларус, Литва, Латва болгаш Эстон республикаларын дыка хөй областтарына, а ол ышкаш Новосибирск, Омск, Ульянов болгаш өске-даа чамдык областтарын хөй-хөй районнарынга чигир свёклазының бедик дүжүттерин ап болур.

Курплан болгаш Аш-чөм бараанынын үлетпүрүнүң министрствозу чигир свёклазынын тарылга шөлүрдү күзүдөп турар районнарга чигир заводтарынын күчүлдерин калбартырын көрө чогуур.

Үстүг культулар дугайында. Үстүг культуларын тарылга шөлү 1940 чыл-биле денээрге 1953 чылда 524 муң гектарга, азы 10,4 хуу улгаткан. Ыңчалза-даа, тарымал тооруктуң болгаш өске-даа үстүг культуларын дүжүттү ам-даа дендин куду болуп артышсаан.

Үшүз үзүн бүдүрерин көвүдөдилер төлөөдө, дүжүттүн аажок бедилер-биле чергелештир тарымал тооруктуң, дыдыраш-лөңнүк болгаш өске-даа үстүг

культуларын тарылгазын бирги ээлгедө. Поволжьеңин, Казакстанын, Барын Сибирьин болгаш Уралдын районнарына 500—600 муң гектарга немей калбартыр эргежок чугула. Оон-биле кады тарымал тооруктуң болгаш өске-даа культуларын үстүг чаа бедик сорттарын бүдүрүлгеге непередир 2 миллион центнер хире үнүш үзүн немей алыр арганы бээр. Тарымал тооруктуң болгаш клеценянын тарылганын дөрбелчин-уялчанчак аргазын калбаа-биле непередир херек, ол болза, сларнын болбаазырадылганын механизастаар болгаш дүжүттүң бедилер арганы бээр.

Комбайнарда таарыштырган херекселдер чоктуң хараазы-биле тарымал тооруктуң дүжүдүн ажаап алыр үеде бир гектардан-на 2—3 центнер чедир чидирилгер бар болуп турар. Тарымал тоорукту ажаап алырынга ажылгап турар комбайнар чогуур херекселдер-биле деритинген турарынче хемчеглерин алыр эргежок чугула.

Лён-долуңеңиң дугайында. Бистин көдээ ажил-агыйында лён ажылынын талазы-биле шыдажыр аргажок байдал тургустунган. Колхозтарда лёнүн тарылга шөлү сөөлүгү үш чылдарнын иштинде үштүн бири чедир эвээжээн. Дүжүттү, база ылангыя волоконун болгаш лён үреинеринин бараанын чылдазы дендин куду болуп артышсаан.

Лён үреинериниң талазы-биле материалдыг деткимче мырыңай таарымча чок кылдыр алдыннып, оң ужурунда олар шоолуг ажык чок болганы-ла ол боор. Бо херекте четпестерни узуткаар херек.

Чоокук чылдар иштинде лёнүн тарылга шөлүн бүдүн чартык катап хире, хамыкты мурунда кара хөрзүңүг куржагга болгаш Уралдын база Сибирьин элээн хөй районнарынга калбартыр, а ол ышкаш волокон болгаш үреинер чылдазын дыка бедилери чугула. Лён ажылдыг колхозтарын агротехниктиг хандырылганын экижидери эргежок чугула.

Картофель, ногаалар болгаш бахта культуларын дугайында. Картофель-ногаа ажил-агыйн көдүрерин хемчеглерин сентябрь Пленуму толарга айлаан. Картофельди болгаш ногааларын бүдүрерин көвүдөдилерин дүжүттүн аажок бедилери-биле чергелештир эң чоокук чылдар иштинде бо культуларын шөлүн бети дээрге-ле 500—600 муң гектарга калбартып херек деп чүвөжө кичээнгейни маан база катап ээлдирерин күзөөн ийик мен.

Чаа черлерин шипгээди алыр болгаш тарылга шөлдериң тургузуун экижидери бо сорулганын чедишкенин шиптирлээр арганы берип турар.

Бистин ховарлыгы арбузтар болгаш дьялар-биле хандырары чангыс-ла чыл иштинде шыдаптар бис. Ону кылдыр төлөөдө, оларны тарып өстүреринге эң таарымчалыг районнарда ол культуларын чогуур хемчээлге тарыза чогуур. Поволжьеңин, Украинаның муруну талазынын, Сонгу Кавказтын районнары, а ол ышкаш Ортаақы Азиянын районнарын чугаалап турарын ол. Садылгап турар организастаар Москвага, Киевке, Ленинградка болгаш өске-даа ховарларга арбузтар болгаш дьялар садып алырын организастаар, ыңчаарга транспорт ажилдакчылар хамыкты мурунда чинк өрөткит суг транспортуң ажылгап тургаш, оларны өй-шаанда сөөртүрүн хандырар херек.

Садтар, каттар болгаш виноградиктер дугайында. Сөөлүгү чизе даязынч санынын өзугаар алгыра чимистик каттар тарылгалары бисте 2,2 миллион ганы, оң иштинде колхозтарда 700 муң ганы, күрүнө ажил-агыйларинда 230 муң ганы, колхозчуларда, ажилчинларда болгаш албан-хаакчыларда 1 миллион 250 муң ганы ээлеп турар. Ол мырыңай чедишпес болбайн канчаар.

Кат-чимистерге өзүп турар негелдеп дүргөн хандырарынче хемчег үлүг үзүктөлгил бис. Чаа садтарын кат-чимис бээр чорун чүгө 7—8 дугаар чылдарында эгелээрин барымдаалаар херек. Ол болза, чаа садтарын болгаш виноградиктерин салырын оожумнады болбас дээни ол-дур.

Көккат, малина, кызырааккара, инеккара болгаш өске-даа каттар тарып шөлү, ылангыя үлетпүр

Көдээ ажил-агый адырларын планнаарынын чамдык айтырыглары

ТК-нын сентябрь Пленумунга чугаалап турган планнаашкын айтырыгында четпестер болгаш алдагдаллар кончук оожум узуткатынп турар деп чүдөгүн денгелээр чугула.

Көдээ ажил-агыйны кандыг-бир культуларын таарыштыр планнаарынын амгы туруп турар практиказы экономиканың болгаш хөрзүн-климаттын байдалдары-биле, а ол ышкаш көдээ ажил-агыйнын яныз-буру адырларын чорудуп башкарарын талазы-биле чер-черин чонунда чачыгып калган дуржулга-биле болганчок-ла дүшпейн тургулаар.

Амгы Пленумга бо айтырыгың талазы-биле боттарыңың күзелденристи чугаалаар уjurлуг бис. Чугаалажык көөрү-биле чамдык бодаалары сүмөлээрин база күзеп тур мен.

Бисте планнаашкын эмиң эртер төпчүтүңгөн дээриниң дугайында чер-черин ажылдакчыларынын тургузуп турар айтырымы мырыңай шын-дыр. Ол чорук бар аргаларын ажылгаарыга шактыктап, колхозчуларын чогаалдыкы инициативазын сааладып, дүжүттү чорукту бедилерин оларнын сонуургалын кошкадып турар. Мен бодаарымга, ол сагындырылгарга кичээнгей салза чогуур ышкаш-тыр.

Тараа культуларын дүжүттүн улам ыңай көвүдөдилерин херээңе колхозчуларын инициативазын хөгжүдөр, чамдык тараа культуларын тарылгаларын планнаарында колхозтарын харымсалгазын күштелдирер болгаш планнаашкынын херээңе колхозчуларын калбак массаларын кириштирер сорулга-биле партиянын Төп Комитеди болгаш чааа 1939 чылда-ла бодунуң доктаалы-биле тараа культуларын айы-биле түстүс планнаары колхозтарга мурундар ыяавыла чедирип турган чуруму күш чок болдурган сагындырып көрейн. Ол доктаал-биле доктаатынган чурум өзугаар чогуур культуларын айы-биле күрүнөгө тараа дужаарынч талазы-биле хүлээлгелерин күссөлдө хандыгынын дээш хөрзүн-климат болгаш ажил-агый байдалдарын барымдаалап, тараа культуларын тарылга-биле тарылга планын хуваарын боттарынын көргөні-биле чорудар эргени колхозтарга тыывыскан турган.

Планнаашкынын ол чурумун Курплан болгаш Көдээ ажил-агый министрстволары калбаа-биле чогаалды кылырын болгаш көдээ ажил-агый бүдүрүлгелериниң бүгү адырларын планнаарынын үеинде ажылгаар дээрзин манаар херек турган. Хе-

төптерин болгаш улуг-улуг ховарларын долгадыр улуу-биле калбартыр херек, ол болза, 1—2 чыл иштинде чөмөнчөлдүн үнелиг продуктулары-биле чоңунуң хандырылганын көвүдөдилер арганы бээр.

Кат-чимис ажылынын болгаш винограад ажылынын бараанын үлетпүр районнары: Закавказье, Ортаақы Азия, Молдавия, Украина, Сонгу Кавказтын, Крымның районнары болгаш кара хөрзүңүгүтөп областтар бистин чуртта тургустунган, бо адырларын хөгжүдөзү бо черлерге моон сонгаар-даа делгем калбарышыкынын алыр уjurлуг.

Кат-чимистер чылдазын көвүдөдилер төлөөдө, чимистик-каттар болгаш виноградиктер тарылгаларына улуг шөлдери немештир бээр херек. Чаа садтарын болгаш виноградиктерин салыра арыг хөвөр хереглээр кат-чимистерин болгаш виноградын, орайтадыр быжар ябокларнын болгаш грушаларнын сорттарынын, виноградтын транспортальдыг столовая сорттарынын бүдүрүдүзүн көвүдөдилеринче кол кичээнгейни салган турар уjurлуг. Ол ышкаш виноградын арага кылырынга база өстүрүп калбарта чогуур.

Колхозтарнын ниитиниң сад ажылын хөгжүдери-биле чергелештир коьдан чанының сад ажылын хөгжүдериң талазы-биле колхозчуларга дузаламчыны көргүзөр уjurлуг.

Цитрустуг культулар дугайында. Чон болза, цитрустуг культуларга—лимоннар, мандаринерге, апельсинерге улуг негелдени салып турар. Бо культуларын бүдүрерин Грузияга, Краснодар крайга болгаш өске-даа чамдык районнарда көвүдөткөн турар уjurлуг.

Грузияда ажык хөрзүңгө-даа, колхозтар лимонну кылмал чылдылгача онка өстүрүп, цитрустуг культулар бүдүрериниң оңгарлар аргазын ажылгап турар Таджики болгаш Узбек ССР-де районнарда да мандаринер болгаш лимоннар тарып шөлү калбартыр эргежок чугула. Лимоннарларга лимоннар өстүрерин заводтарынч үнүп турар чылын база хөй-биле ажылгаар херек.

Көдээ ажил-агый продуктуларын болбаазырадырине болгаш консервалаарыне онка кичээнгейни салыры негетинип турар. Чайын кат-чимистер быжып турда, элээн районнарда оларны канчаары-ла айы тывылбас апар чорук тургулаар. Оон артка үеде оларын үр үеде кадагалаарына таарымчалыг байдал тургустунмаанындан кат-чимистерге болгаш ногааларга хереглээр аажок апар болгай.

Улуг-улуг ховарлардан болгаш үлетпүр төптөринден ирак, үлетпүрүнүң сад ажылдыг болгаш ногаа ажылдыг районнарынга кат-чимистер болгаш ногаалар болбаазырадыр талазы-биле бүдүрүлгелерин тудушкунуң калбартыр эргежок чугула. Ындыг турбуже, ногааларын иургулайында арыг хөвөр хереглээр уjurлуг улуг ховарларын болгаш үлетпүр төптөриниң чанынга кат-чимистер болгаш ногаалар болбаазырадыр талазы-биле бүдүрүлгелерин тургузуп турар чоруктар бисте ховар эвес.

Чонну ногаалар-биле, кат-чимистер-биле арыг хөвөр болгаш консервалаан хөвөр-биле бүдүн чыл иштинде үзүктөл чок хандырарын организастаар талазы-биле Курплан болгаш чогуур министрстволар улуг ажылдык чорудар херек.

Шай өстүрерин кичээнгей кошкады болбас. Грузияны, Азербайджанын, Краснодар крайның колхозтарын, совхозтарын, тускай эртемилерин болгаш эртемденерин улуг чедишкениң болуп турар. Сөөлү чылдарын иштинде ада-чурттуң шайнын эки сорттарын өстүрүп үндүргөн. Ыңчалзажок ада-чурттуң шай бүдүрүлгезиниң чедип алган денелди массалыг хереглелди бо продуктузунга чонун негелдзени ам-даа хандырбайн турар.

Шай плантацияларын тарып шөлү 85 муң га чедир калбартырын, ол ышкаш Азербайджанга, Краснодар крайга болгаш Грузиянын районнарынга шайнын дүжүттүн бедилерин төлөвилеп турар.

Ылангыя шай бүрүзүнүң болбаазырадылганын экижидериниң аргазы-биле шайнын шынарын экижидеринче улуг кичээнгей салыры эргежок чугула.

рек кырында мындыг эвес болган. Курпланың болгаш Көдээ ажил-агый министрстволарынч ажылынын практикасында мурундагы чурумга көрдө улуг артык күштүг ол чурум херекке алдынмаан болгаш барык чер-ле ажылгатымаан.

Көдээ ажил-агыйны хөгжүдөзүдүн планнын удурулганын күрүнеңиң холунга хөвөр артырышсаан, чер-черин инициативазын хөгжүдөр арганы бээр планнаашкынын ындыг чурумун доктаалып тургузары бисте чугула болур ийик.

Көдээ ажил-агый бүдүрүлгезиниң шын планнаашкынын көдээ ажил-агыйны 100 га чер бүрүзүндө эң хөй хемчээлдиг продукциянын алырында илдингир бээр уjurлуг. Келир үеде бистин планнаарыска ол принцип бодунуң илдерин тыпыс дээш бодалар херек. Оон-биле кады чыгаарлаашкынын болдурбас херек, күрүнө болза, көдээ ажил-агыйны чогуур хемчээлдиг продукциянын дужаарынч талазы-биле онаалгаларны доктаатышсаан, областтарга, крайларга болгаш республикаларга шиптирлэг көргүзүлгелерин талазы-биле бүдүрүлгени планнаар уjurлуг.

Бир эвес кандыг-бир культураны, чижээлээрге, чигир свёклазынын, хөвөнниң, лёнүн, виноградтын тарылга шө

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУН илеткелинч уланчызы

Биндик турбу же хой ажылының хөгжүлдзине эргежок чутула байдалдар ында чок турда-ла ону планнан турган. Архангельск болгаш Вологда областтары колхозтарында инектерниң саны 1940 чылды-биле денээрже 1954 чылдың январь 1-де 87—83 хуу болуп турган, а хойларның баш саны да-йын мурнундагы денелди 25—10 хуу ашкан; Владимир областың колхозтарында хойларның баш саны оон туржук 86 хуу көвүдзөн.

Сүттү мал ажылының эң чутула району болур бүгү кара хөрзүнүгүт эвес куржакта мыйыстыг улуг бо-да малдың баш саны дайн мурнундагы денел-биле бо-даарга чүглө 5 хуу өскөн, а хойларның баш саны ол куржактың хөй-хөй районнары бедик продуктулук хөй ажылының хөгжүлдзине шоолуур таарымча чок турда-даа 55 хуу көвүдзине чутулаар херек. 1953 чылда кара хөрзүнүгүт эвес куржактың колхозтары чуртук колхозтарына дүк белеткелдериниң планыга хамаарыштыр алдырга, күрүнеге дүктү чүглө 3 хуууну дужааганнар. Ынчаанга ол районнарда хой-ларны өстүрериниң ыяаыла планнаашкынын чорут-паза чогуур. Колхозтар болгаш колхозчулар хой-ларны, ылаангы тон кылар кештиг хойларны чер-черниң байдалдарында хамаарыштыр боттарынын көргөни-биле өстүрүп дорукутур болур болгаш өс-түрүп дорукутур-даа ужурулуг.

Нарын дүктүгү хойларны улуг ажыкты-биле өс-түрүп болур Украинаның, Краснодар крайның, Астра-хань болгаш Сталинград областтары элээн хөй рай-оннарына каракул хойларның баш саны улуу-биле өстүрерин планнаарының барымдаазы шоолуу чок.

Дайын мурнундагы үе-биле дөмөйлээрже Совет Эвилелинде хойларның болгаш өшкүлериң баш са-ны ажыл-агыйларның бүгү категорияларына 91,6 миллион турганьдан 1953 чылдың октябрь 1-де 135,9 миллион баш чедир өскөн. Эрткөн чылын бис 230 муң тоннадан чүглө биче-ле ажы дүктү, оон иш-тинде нарын дүктү—чүглө 32 муң тоннаан алган бис.

Чоокку чылдарда дүктен кылган пөстөринг чоңга сөдүгүлаашкынын 2—2,5 катап көвүдээр төлөөдө, чуртка дүк бүдүрерин 1958 чылда барык 450 муң тон-на чедир, оон иштинде нарын дүктү—150 муң тонна чедир өстүрүп ужурулуг.

Нарын болгаш чартык нарын дүктү бүдүрериниң кол куржаа, а ол ышкаш нарын дүктүгү хөй ажылы-ның уксаалыг базасы Соңгу Кавказтың, а ол ышкаш Мурнуу Украинаның, Алды болгаш Ортаақы Поволжьеиниң колхозтары болгаш совхозтары болуп ту-рар. 1952 чылда чуртка бүдүргөн нарын дүктүң 66 хуузу Соңгу Кавказтың районнарына хамааржыр. Ынчалза-даа дүк бүдүрүлгезин улам ынай көвүд-дзине аргалар ында база ыракта-ла бұрун ажы-латымнай турар.

Ол районнарда нарын дүктүгү хойларның баш са-ны өстүрери болган дүк кыргып аларын бедилери улуг нургулайында оларларның таарыштыр тургу-сунмааны-биле чыдып каап турар. Одарларның элээн улуг девискээрлери сугландыртынмаан, ы-чанга хөй-хөй колхозтар хойларга чайын сугну ча-мыкка аргаажоктап он-он километр черлерден сөөр-түп ап турарлар. Чоокку чылдарда оларларны суг-ландырааның талазы-биле улуг ажыларны чору-дуп, Соңгу Кавказка, Украинаның мурнуу талазына болгаш Поволжьеге 2—3 муң кудуктары база суг-ландырылган-сугтарылган каналдарны тудары эргежок чутула.

«Кара черлер» болгаш Кизляр одарлары нарын дүктүгү хөй ажылының хөгжүлдзине эң таарымча-лыг кыжып ол одарларга хойларны одарларга кыргып алып дүгү килограмм болгаш оон-даа бедир. Ынчалза-даа ол одарлар ажыкты-биле ажылатын-май турар.

«Кара черлерниң» болгаш оон чоогунда Астрахань об-ласта районнары девискээринде Совхозтар ми-нистерствозунуң 13 каракул ажылының болгаш 7 эт совхозтары туруп турар. Ол совхозтарда малга ажылатынмай турар чартык миллион гектар че-дир одарлар бар. Каракул хойларның баш саны Астрахань об-ластан Кавказстанче көжүрери, а кара-кул ажылының болгаш эт совхозтарының девис-кээрин нарын дүктүгү хойларны өстүреринге ажы-лаары ажыктыг, ол чорук нарын дүктүгү хөй ажы-лына одарларның хемчээр 3 миллион гектар чедир улгатырар ийик.

Чер-чер организацияларының болгаш Эвилелин

Көдээ ажил-агый министерствозунуң ажылдакчыла-рының ол айтыргыны өөренип көргөнн Поволжьеинде болгаш Украинаның районнары-биле кады Соңгу Кавказтың куржаанга 4—5 чылдарың дургузунда хойларның баш санын 32 миллиондан 51 миллион чедир; дүктүң, кол нургулайында нарын болгаш чартык нарын дүктүгү бүдүрүлгезин—68 муң тонна тур-ганьдан 1958 чылда 160 муң тонна чедир көвүддөп болурун көргүскөн.

Алтай, Красноярск крайларның, Омск болгаш Чи-та областарының, Бурят-Моол АССР-ниң болгаш Си-бирниң өске-даа районнарының калбак чер делем-нери анаа нарын болгаш чартык нарын дүктү бүдү-рериниң ийги базасын тургузарының аргазын берип турар. Сибирниң хөй-хөй мурнакчы колхозтарының чижектери нарын дүктүгү хойлардан ортумаа-биле 4—4,5 килограмм болгаш чартык нарын дүктүгү хой-лардан—3—3,5 килограмм дүктү кыргып ап болуру-нун аргазын бүдүрелдине-биле бадыткап турар.

Хөй ажылы хөгжүдзине Казахстанда болгаш Ортаақы Азияның республикаларында кайгамчык улуг аргалар бар. 1958 чылдың октябрьга чедир хой-ларның нити баш санын анаа барык ийи катап ул-гатырып, амгы үедө 37 миллион турганьга удур 60 миллион чедир улгатырып болуру санатынган.

Узбек, Туркмен, Таджик болгаш Казах ССР-ниң мурнуу районнарында каракул болгаш улуг куду-руктуг хойларның баш санын улуу-биле өстүрерине база хураган кештериниң шынарын экижидеринге чогуур байдалдар бар болуп турар.

Ортаақы Азияның болгаш Казахстаның районна-рына хойларның баш санын улам ынай өстүрери-ниң соорулазын чедишкенин шиптирлерээр төлөөдө, одарларны сугландырааның талазы-биле улуг ажыларны чорудары эргежок чутула. Амгы үедө ол районнарда суг чок болганының ужурундан барык ажылаатымнай турар 120 миллион га ажы одарлар бар. Эң чоокку 2—3 чылдарың иштинде Казахстаның болгаш Ортаақы Азияның районнарына бети дээрже-ле 40 миллион га одарлар сугландыртынган болгаш шиптээдин алдынган турар ужурулуг.

Бойдустуң айылы халаптыг чоруктарында хой-ларга мал чемнериниң камгалал курлавырларын тургузарына эң улуг кичээниңи салыр херек. Ча-мык чылдарга сүрүп одарларды одарларга хар улуг дүжүп, мал одарлап шыдаваз апаарга чүс-чүс муң болгаш миллион-миллион баш маллар кыры бээр бийдингир болгай. Чижээлээрже, 1951 чылдың ян-варь—мартта чүглө чагыс Казахстаның колхозта-рына безин чартык миллион ажыг хойлар кырыл берген, Узбек ССР-ниң колхозтарына 350 муң хой-лар кырыл берген.

Колхозтарга дуза көргүзери-биле болгаш бойду-стун айылы халаптыг чоруктарынын узуткаары-биле холбашкан чарыгдаларын эң бичин санаашкыннар-биле алдырга безин 1951 чылда 600 миллион ажыг рубль болган. Кыштагладышкын черлеринге бир хойга-ла бети дээрже-ле бир—ийи центнерден эвээш эвес хемчегели кылдыр баш бурунгаар аппарат каан мал чемнериниң камгалал курлавырларынын бар бо-луру таарымчалыг эвес чылдарда малдың баш са-нын камгалал аларының магалдыла болуп турар.

Ынчалза-даа эрткен үениң таарымча чок дүржүл-газы элээн хөй республикаларның болгаш област-ларың удуртукчуларын чүү-даа чүвеге өөрөтпзөн. Үш чыл мурнунда Ставрополь крайның колхозтарыга кышкы одарларга 300 муң хире нарын дүктүгү хойлар кырып калган. Ынчалза-даа крайның колхозтары «кара черлерге» хойларын сизген-биле бо чылын база-ла чүглө 20—25 хуннерге хандырган.

Агаар бойдустун таарымча чок байдалдары-биле холбаштыр бо чылдың январь—февральда оруктары база катап тракторлар, грейдерлер, бульдозерлар-биле болгаш оон туржук танкалар-биле арылгап, мал чемнерин автоматиналар-биле далаш-биле че-дирер чорук таварышкан. А крайның хөй ажылыг колхозтарының хөй нуруузу 10—15 автомашиналар-лыг тургаш «кара черлерге» четчир хемчээлди мал чемнерин баш бурунгаар сөөртүп чедирип, нарын дүктүгү хойларның массалыг чудап кырылышкынын болдурубас турган ийик.

Көдээ ажил-агыйның чамдык адырларын план-наары болгаш таарыштыр тургузары-биле херектин байдалы ында болуп турар-дыр, эштер. Ол четпе-терин узуткаары чер ажылынын болгаш мал ажылы-ның улам ынаыгы көдүрүлүшкүнүне немелде бай-далдары тургузуп турар.

талазы-биле хөй күш үнер хөй-хөй ажылдар база механизастатымнаан.

Ажылчын күштериниң санын кызырарының арга-зын берип турар асылгы машиналарны болгаш чексек-херекселдерин ажылдаарының артык күш-түгү, база экономиктиг ажыктыг бийдингир болгай, чүгө дээрже, оларны тракторист башкарып турар болгаш прицепшик негетинмейн турар. 1956 чылдын төнчүзүнде МТС-тер болгаш совхозтар тарып олур-тур 300 муң ажыг тракторларлыг болур. Аскыныш чыкпек-херекселдерин ажылдаары 300 муңдан эвээш эвес прицепшиктерни хостарының аргазын бээр. Прицептиг машиналарны бүдүреринге көөрле асылгы машиналарны белеткээрине барык ийи катап эвээш металл негетинип турар. Асылгы чек-сек-херекселдерин непередири мынчага чедир оожу чоруп турар; херек кырында оларны массалы-биле бүдүрерине чүглө сөөлгү үедө кирген.

Чамдык машиналарның конструкцияларын олар-биле дегне кылза чогуур ужурул өске машиналар-биле холбаа чокка чогаалып болгаш кылып үн-дүрүп турган. Чижээлээрже, 2-одурулук картофель олуртукчузун хөй-хөй чылдарда үндүрүп келген, а картофельди одурутлар аразын ажылдап кыла-рына хереглеп кылган культиваторларны 4-одурул-ларлыг кылдыр үндүрүп келген, ыпчаарга 2-одурул-лар машина-биле олурткан картофельди хөй тавар-ылгаларда 4-одурулук культиватор-биле ажылдап кылдыр арга чогу бийдингир болгай.

Көдээ ажил-агыйның министерствозу, Совхозтар министерствозу, Машина тудууның министерствозу болгаш ССР-ниң Курпланы бо херекти ала-ча-гаарлаашкына кирипкенер.

Көдээ ажил-агыйга күш-ажылы чингедип, оон бүдүрүчүлүүн бедилди болуп дег машиналар, бол-гаш механизмер-биле чуртту эң чоокку бир—ийи чылдың иштинде хандыраы эргежок чутула. Бол-баазыраиыг конструкцияларның машиналарын тур-

гузуп шыдаар четчир мергежилди кадрлар бисте бар, а бистин үлетпүрүвүс кандыг-даа машиналар-ны белеткээрин хандырып шыдаар аргалыг.

Тракторларга болгаш көдээ ажил-агый машина-ларына немелде кезектер белеткээриниң байдалы багай болуп турар. Немелде кезектер бүдүрериниң күрүне планын үлетпүр министрстволары чыл бү-рүдө күүстөйи турарлар. Немелде кезектерин нур-гулайында-ла бадылатынган номенклатура эзу-гаар эвес, харын эмге-хажажокту, толгаргайларга тус-тус кезектерниң үнези эзугаар үндүрүп турар. Оон-биле көдээ ажил-агыйга ажык улуг каража-когаралдары таварыштырыл турар. Чамдык кезек-терниң чедишпейн турарындан хөй-хөй тракторлар болгаш машиналар анаа туруп, оон уламындан кө-дээ ажил-агый ажыларын чорударының хуусаала-ры узамдыгып, дүжүт кудулап турар.

Машина тудуунуң министерствозу болгаш оон хандырылган органны МТС-тер болгаш совхозтар хереглеп турары немелде кезектерин эргежок чутула хемчээли-биле өй-шаанда алзын дээш сагыш салышкынын илертпейн турар. Немелде кезектер бүдүрерин чүгө кандыг-бир-ле шиптирлетинмес ай-

Совхозтарга тараа бүдүрерин көвүдөдир болгаш оларның ажил-агыйжы ажил-чорудулгазын экижидер дугайы

Эштер! Совхозтар-биле шынгы ажылдаар ужу-рукту бис. Чуртта 4835 совхозтар бар, оларның 3579-зу Совхозтар министрствозунуң, 869-зу Аш-чөм ба-рааннарының үлетпүрүнүң министерствозунуң бол-гаш 387-зи өске ведомстволарың болуп турар.

Совхозтар ховууну кол ажыларын бүрүтү-биле механизастаар арганы берип турар бирги чергениң техниказы-биле чепселетинген. Мал ажылында хөй күш кирер ажыларның механизациязы чал бүрүдө калбарып турар. Совхозтарда көдээ ажил-агый бүдүрүлгезиниң мастерлерини хөй саныг кадрла-ры өскөн, олар эртемниң чедишкенин болгаш мурнакчы дүржүлганы калбаа-биле ажыглавышкан, көдээ ажил-агый культураларының эки дүжүттери болгаш мал ажылынын бедик продуктулуун ап ту-рарлар. Мурнакчы совхозтар чери шың, бедик бү-дүрүчүлүгүг ажылгап турарлар.

1953 чылдың дүргүзүндө чамдык эң эки совхоз-тарга 100 га көдээ ажил-агый черлеринге көдээ ажил-агый продуктуларын бүдүрериниң дугайында санаар бо-дур:

Совхозтар	Майыстат бола мол	Оон ийинде ле инектер	Сүт (доңу-пер-бола)	Малын болгаш азыраак азырары
«Лесные поляны»	71	29	1303	59
«Коммунарка»	55	28	1177	127
«Горки-11»	33	14	937	133
«Холмогорский»	44	21	959	38

Кайгамчыктыг түннелдер эки удуртукчулар, мер-гежилдиг организацялар баштап турар ындагы сов-хозтарга бар болуп турары чачыл болган.

Бедик көргүзүлгелриг совхозтар амдызында ам-даа эвээш. Хөй-хөй ажил-агыйлар багай, каража-лыг ажылдап, улуг чер-шөлдериң төтөгелиг ажы-лап, тараа, эт, сүт болгаш өске-даа продуктуларын эвээшти берип турар.

Хөй-хөй совхозтарың улуг четпестери болза, дү-жүттүн чавыс болуп турарында. ССРЭ-ниң Совхоз-тар министрствозунуң болгаш оон чер-черде орган-нарының удуртукчулары бо четпестери чайладыр дээш хемчегелерин албайн турар. Совхозтарың хөгжүлдзине эң-не улуг алдагал болза, тараа бүдүрерин улуу-биле кызырганы болуп турар. Совхозтар министрствозунуң удуртук-чуларының күженишкенин тарааны бүдүрерин көвүдедиринге эвес, а ону кудуладырыңча уланган деп түннелди бисте ам бар фактылардан үндүрүп болур.

1940 чылдан 1953 чылга чедир совхозтарда бүгү тарылга шөлүңүң талазы-биле тараа культуралары-ның бот денязн 69 хуудан 52 хуу чедир эвээжзөн. Ынчалза-даа оон орунуга мал чөми культуралары-ның тарылга шөлү колдуунда хөй чылдарлыг сизген-нериң тарылгазының күсели-биле 29-тан 44 хуу чедир көвүдзөн. Чамдык совхозтарда сөөлгү үениң иштинде хөй чылдыг сизгенер бүгү тарылга шөлү-нүң үштүң ийн кезин ээлеп турар болуп берген. Бир эвес хөй чылдыг сизгенерге чагыс чылдыг сизген-нерин кадар болза, хөй-хөй совхозтарда тарааның болгаш көдээ ажил-агыйнын өске-даа бүгү культу-раларының үлүңүн шөлүң чүглө 20—25 хуузу арт-кан. Херек кырында тарааны-даа, өске үнеги куль-туралары-даа бүдүрбейн турар, ынамыже хөй-ле сизгенерни тарып турар бир язы хевириниң «сизген» совхозтары тыгып келген. Ындагы совхозтарда си-ген база чок, харын оларның ховуларынын тенниг чаппаннар болгаш өске-даа бок үнүштер тудуп чий берген.

1952 чылда Чкалов областың «Броды» совхозуна 6210 га тарылга шөлдериң чүглө 1690 газынга та-раа культураларынын тараан, а 3617 гага хөй чылдыг сизгенерни, толгаргайларга тараа культуралары-нда ийн ажыг катап хөйүн тараан. Омск областың «Москаленский» совхозка 9210 га тарылга шөлүңүң 2690 газынга тараа культураларын тараан, а 5240 газынга азы барык ийн катап ажыңга хөй чылдыг сизгенерни тараан турган.

Сизгенер тарылгаларын колдатканы бедик дүжүт-терин чымр болгаш хөй сизгенерин алып арганы «сизген» совхозтарына берип турар чадап чок эвес ийнең? Ол ындагы эвес. Ол-ла «Броды» совхоз бир гектардан-на чүглө 2,3 центнер хөй чылдыг сизген-нери, а «Москаленский» совхоз—4 центнер хөй чылдыг сизгенерни чып ап турар. Ындагы совхоз-тар таварылга болуп турар эвес-ле болгай.

Ындагы янылыг фактыларны дугайын Совхозтар министрствозунуң удуртукчулары билбейн барып болуп турган бе ийнач? деп айтырып турар келир. Олар оң дугайын билди турганнар, ыначалза-даа тараа бүдүрерин көвүдөдир, совхозтарың бараан-ны болгаш орулгалыг болуп чоруун бедидер дугай-ында сагыш салыр боттарының хүлээлгезин уткыш, херек кырында күрүнеге удур практиканы дедкин-риниң, боттарының системаның ажылдакчылары-ның иштиңге азырадыкчы хөөнерни өөскүдериниң оруунга туруп алганнар.

тыры кылыпканыл, министрствонуң ажылдакчы-лары чүгө ол чутула херекти харысалга чок көрүп, МТС-терниң болгаш совхозтарың херегелдерин-ден дуглатып алгангы? деп айтырыгны машина тудуунуң министри эш Аюковтан черле барымдаа-лы-биле салыр херек.

Немелде кезектер бүдүрериниң болгаш дужаары-ның планын күүседери дээш үлетпүр болгаш ханды-рылга органнының ажылдакчыларының хары-салгазын бедилери, база планын үзүп турар болгаш немелде кезектерин бүрүн четчелеп чүдүрерин хан-дырбайн турар удуртукчулардан шынгы негелдени кыллары эргежок чутула.

Машиналар үзүктел чокка ажылдаар төлөөдө МТС-терниң болгаш совхозтарың херегелдерин хандырып турар кылдыр немелде кезектерин ындаг хемчээлдерге болгаш номенклатурага бүдүрерин калбартары—сонгаарлатынмас соорула болуп турар. Көдээ ажил-агый министрствозу болгаш Совхоз-тар министрствозу немелде кезектерин камныг чарыгдарына МТС-терниң болгаш совхозтарың ажылдакчыларының соонургалын бедилериниң хөм-чегелерин чогаадып кылза чогуур.

Харын совхозтарда шын эвес удуртулганың түн-нелинде, тараа культуралары кызырарының шуту-му күрүнең эрге-ажыктыры-биле көзүлүр-ле удурлашык болуп турбу же, ол дендеп үнгөш, тер-гиндекти байдалды ээлеп алган.

Ылдыг баяк практиканың уржуунда хөй-хөй совхоз-тар көдээ ажил-агый продуктуларын чуртка эвээшти дужаап турар.

Чамдык областтарның болгаш республикаларнын совхозтары боттарының бүдүрүп үндүрүп турары-га болаарга, харын оон дыкка хөй мал чөми тараа-ларны болгаш өске-даа контрастаан чөмнерин күрүдөөн ап турарлар.

Министерство болза, совхозтары удуртуунуң денелди шиптирлеги бедилди, оларның ажил-агый-жы ажил-чорудулгазына оперативни-биле кирип, мурнакчы аргаларын болгаш методтары бүгү совхоз-тарга ажыглаан турарын чедип алыр хүлээлге-лиг. Министрство ону мынчага чедир-ле кылбайн турарын дараазында чижектер-биле көргүзүп болур.

Краснодар крайның эң үнүш-дүжүтүр черлерин-де Березанский болгаш Ново-Покровский деп тараа совхозтары туруп турар. 1953 чылдың дүргүзүндө оларның ажыларынын түннелдери мындагы болуп турар:

	Березан-ский та-раа сов-хозу	Ново-покров-ский та-раа сов-хозу
Ийни тарылга шөлү га-биле	11911	19283
Оон иштинде тараалар га-биле	7548	12094
Оларның иштинде кызылзас га-биле	6616	9983
Гадаң алган тараа культураларының дүжүдүп центнер-биле	18,9	11,8
Оон иштинде күзүн тарып кы-зылзастын гадаң дү-жүдүп центнер-биле	19,9	12,5
Көдээ ажил-агыйның 100 га черинден күрүнеге дужааган чүүлдер:		
Тараа центнер-биле	863	371
Сүт центнер-биле	79	28
Сокан эт денязи центнер-биле	25	8
Оон иштинде 100 га та-рылга черинден хаван эди	24,5	5,7
1 центнер продукцияның бот-үнези:		
Тараа рубль-биле	17	27
Сүт рубль-биле	78	92
Мийыстык бола малдың эди рубль-биле	390	663
Хаван эди рубль-биле	560	1007

Бо совхозтарың ажил-агыйжы ажил-чорудулга-зының түннелдери мындагы: бирги совхозта 979 муң рубль түнүгү олча-ажык алдынган, а ийги совхозта 1 миллион 37 муң рубль хемчээлдиг каражаны болдурун.

Мында, өске-даа совхозтарда ышкаш ажылдын түннелдери чашкындан азы хүнден эвес, харын ажил-агыйны кым, канчаар удуртуп турарындан хамааржыр турар. Березанский совхозтуң директорунда угаангыр организаця эш Лысенко ажылдап турар, а демгизинде—ажыл-агыйны кошка болгаш угаангыр эвес удуртуп турар эш Бубнов директор-лар турар. Оон «удуртулганы» күрүнеге улуг кара-жаны чедирген. Совхоз чөм иштинде миллион рубль каражалыг болган: ол чуртка чеже продукцияны чедир бербээн дээр.

Мынчанга бир дөмөй хөрзүн болгаш климаттыг байдалдарда ажылдап турар болгаш өзүлдеге бир дөмөй аргаларды ийн совхоз бистин мурнувузта бо-дур. А түннелдерин көрүндө, мырыңга яны-бүрү болуп турар.

Березанский совхозта тургустунган ажылдын практиканың Ново-Покровский болгаш өске-даа тараа совхозтарына чүгө непередиң болбас чүвөл? Непередиң болур-ла болгай.

Министерствонуң организацячы ролю кайдал? Бир совхозтан мурнакчы чүүлдерин өске совхозче не-передиринге канчап он чылдар хереглетинер боор? Чок, херектин ужуру болза, министрствонуң ажил-дакчылары ажил-агыйны шын органиастарына дүржүлганы өскөлөргө дамчыдып бээр төлөөдө ону өөренип көрбейн турарында. Министрство совхоз-тарда ажил-херекти шын башкарынын хандырып турар болгаш хандырып шыдаваз ындагы удуртукчу-лар-биле чыл-чыла шыдажып, оларны өске арга-мергежилдиг удуртукчулар-биле солувайн турар. Ала-чаягаарлаашкын туруп турар. Министрство-нун удуртукчулары тус-тус совхоз бүрүзүнге бар-байн турар, а ажил-херектериниң байдалын дугай-ын чүглө ортумак көргүзүлгелер-биле көрүп турарлар.

(Уланчылыг).
Харысалгалыг редактор Д. О. БЕГЗИ.